

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

OSMANOVA GÜNAY ŞAXSOİN qızı
“TURİZMİN İNKİŞAFININ KONSEPTUAL ƏSASLARI” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060404 - “İqtisadiyyat”

İxtisaslaşma: Turizmin iqtisadiyyatı

Elmi rəhbər:

i.e.d.,prof. Ə.Q.Əlirzayev

Magistr proqramının rəhbəri:

Kafedra müdiri: i.e.d., prof. ƏLİRZAYEV Ə.

Bakı - 2017

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL I. TURİZMIN İNKİŞAFININ NƏZƏRİ-MEDODOLOJİ ƏSASLARI	6
1.1. Turizmin inkişafının sosial-iqtisadi rolu	6
1.2. Turizmin inkişafının zəruriliyi	14
1.3. Turizm konsepsiyasının inkişaf istiqamətləri	19
FƏSİL II. TURİZMIN İNKİŞAFININ İSTİQAMƏTLƏRİNİN TƏDQİQİ	25
2.1. Turizmin inkişafının sosial nəticələri və təhlili	25
2.2. Turizm və regional inkişaf	33
2.3. Aqroturizm	42
FƏSİL III. TURİZMIN İNKİŞAFINDA DÖVLƏT SİYASƏTİ	49
3.1. Dövlətin turizm siyasəti	49
3.2. Dövlətin sahibkarlığa dəstəyi proqramları və turizm	56
3.3. Dövlətin kapital qoyuluşları və turizm nəticələri	62
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	70
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	73
PE3IOME	75
SUMMARY	76

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Turizmin inkişafı müasir dünya iqtisadiyyatı şəraitində əhəmiyyətinə və verdiyi sosial – iqtisadi nəticələrinə görə qabaqcıl sahə kimi qiymətləndirilir. Turizm sferası iqtisadi və sosial potensialı olan ölkələr üçün struktur siyasətin və prespektiv bazar tipli iqtisadiyyatın başlıca istiqamətlərindəndir. Ümumi daxili məhsulun artımı və sosial problemlərin həlli turizm sferasının əsas problemidir. Bu yolda əldə edilən uğur, iqtisadi artım və sosial problemlərin həlli turizmin səmərəsini ifadə edir. Bu səbəbdən dolayı turizmin inkişafının nəticələrinin qiymətləndirilməsi təşkilati və planlaşma obyektı olaraq elmi cəhətdən aktualdır. Turizm amillərinin tədqiqi, planlaşdırılması, səmərəli tədqiqi, metodologiası və modelləri turizmin sosial – iqtisadi nəticələrinin artırılmasında nəzəri və praktiki əhəmiyyət daşıyır. Bizə verilən mövzuda dissertasiya işinin mahiyyəti turizmin sosial-iqtisadi nəticələrini tədqiq etmək, qiymətləndirmək və bu nəticələrin yüksəldilməsi yollarını əsaslandırmaqdır. Qoyulan məqsədə uyğun bir sıra məsələlərə diqqət yetirmək lazımdır:

- Turizmin sosial iqtisadi mahiyyətini aydınlandırmaq və onun inkişafını əsaslandırmaq;
- Turizmin inkişafının zəruriliyi müxtəlif yanaşmalardan - konseptual və sahələrin regionların inkişafı baxımından qiymətləndirmək;
- Regional və sosial problemlərin həlli baxımından turizmin inkişafının təşkili baxımından qiymətləndirmək;
- Turizmdə marketing planlaşmasının istiqamət və göstəricilərini vermək;
- Turizmin təşkilinin metod və üsullarını vermək.

Turizmin inkişaf istiqamətləri bütün ölkələrdə iqtisadi potensialdan istifadə olunması və ölkə iqtisadiyyatının intensiv inkişafı ilə bağlı şəkildə əsaslandırılır.

Turizmin inkişaf zəruriliyi ölkədə sosial məqsədlər və turizm tələbatının təmin olunması üçün istifadə olunur. Respublikamızda turizmin inkişaf zəruriliyi regionlarda sosial-iqtisadi inkişaf zəruriliyi və ölkənin iqtisadi inkişaf dinamikası ilə sıx bağlıdır.

Turizm haqqında qanun, sosial iqtisadi normativlər, turist firmaları və fəaliyyətinin əsas xüsusiyyətləri turizmin inkişafının metodlarını təşkil edir. Dissertasiya işinin yazılması zamanı turizmin inkişaf göstəriciləri, statistik materiallar, elmi-texniki məqalələr və xarici ölkələrin turizm fəaliyyət modellərindən istifadə edilmişdir. Turizmin sosial –iqtisadi inkişafına dair araşdırmalar aparılsa da onun sistemli təsviri və tədqiqinə dair az işlər görülmüşdür. Problemlər və araşdırma metodlarına görə dissertasiya işi hələ də aktualdır.

Turizmin sosial-iqtisadi nəticələri ilə bağlı bir çox tədqiqatların aparılmasına baxmayaraq, kompleks fəaliyyət növü kimi onun sistem halında təsviri və tədqiqi üçün nisbətən az işlər görülmüşdür. Bu səbəbdən dissertasiya işi özünəməxsus problem və tədqiqat metodlarına görə aktualdır.

Tədqiqatın obyekti. Tədqiqatın obyekti turizmin Azərbaycan Respublikasında əsas rolu və təkmilləşdirilməsi problemləridir.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqat işinin predmetini müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasında turizmin inkişafının nəzəri-metodoloji aspektlərinə yeni formada yanaşılması təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiya işinin informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, Elmi Tədqiqat İnstitutlarının materalları, İqtisadiyyat, Mədəniyyət və Turizm Nazirlikləri, eləcə də digər nazirlik və komitələrin, həmçinin internet məlumatları istifadə olunmuşdur.

Dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəticələrindən sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarının hazırlanmasına, turizmin perspektiv inkişafı üzrə

tədbirlərin işlənilməsinə, məşğulluğun təmin olunmasına, əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə dair praktiki əhəmiyyətli təkliflər hazırlanmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiya işinin həcmi səhifədir.

\

FƏSİL I. TURIZMIN INKIŞAFININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Turizmin inkişafının sosial-iqtisadi rolu

İqtisadiyyatın əsas prioritet sahələrindən biri turizmdir. Turizm iqtisadi əhəmiyyətin zaman keçdikcə dərk edilməsilə əlaqədar olaraq ən sürətli inkişaf edən sektorlardan biridir və günümüzdə inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan bir çox ölkələrdə ona vacib bir iqtisadi fəaliyyət kimi baxılmaqdadır.

Turizm iqtisadiyyatın inkişaf istiqaməti olub, özünəməxsus xüsusiyyətlərinə görə digər sahələrdən fərqlənir. Belə ki, turizmin ən əlverişli cəhətlərindən biri odur ki, turizmə qoyulan investisiyalar qısa müddət ərzində gəlirə çevrilir və bu isə qoyulan kapitalın daha uzun müddət dövretməsinə səbəb olur.

Turizm iqtisadiyyatla qarşılıqlı əlaqədədir və ondan ayrı təsəvvür edilə bilməz. Belə ki, turizm asudə vaxtın səmərəli dəyərləndirilməsinə yönəldilmiş iqtisadi bir qərarla başlayan və investisiya, məşğulluq, istehlak, ixrac, əhali gəlirləri kimi iqtisadi istiqamətləri olan sosial- iqtisadi hadisədir.

Turizmin dünya təcrübəsi hər bir ölkəni iqtisadi quruluşu və əhalinin sosial demoqrafik tərkibi ilə ixtisaslaşır. İctimai Əmək Bölgüsündə turizm sferası iqtisadi rol oynamaqla ÜDM-in və əhalinin rifahının əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir.

Bugünkü mənasıyla "Turizm" , 19- cu əsrin sonlarına doğru istifadə edilməyə başlanmasına qarşılıq, 20-ci əsrin bir faktı olaraq inkişaf edərək indiki vaxtda geniş kütlələri maraqlandıran ictimai və iqtisadi bir fəaliyyət halına gəlmişdir. Turizm II Dünya Müharibəsindən sonra, sürətlə inkişaf etmiş, daha geniş xalq kütlələrinə və uzaq məsafələrə yayılmışdır. İndiki vaxtda turizmin yaratdığı iqtisadi, sosial, mədəni və siyasi təsir, ölkə iqtisadiyyatlarında və xüsusilə beynəlxalq iqtisadi və siyasi əlaqələrdə əhəmiyyətli nəticələr doğurmaqdadır. Bu vəziyyət, yalnız beynəlxalq turizm hərəkətindən böyük pay alan inkişaf etmiş ölkələrdə deyil, eyni zamanda inkişaf etməkdə olan ölkələrdə də turizmə verilən əhəmiyyəti artırmaqdadır.

Milli və beynəlxalq səviyyədə qazandığı nəhəng ölçüdə turizmin; sərmayələri və iş həcmi inkişaf etdirən, gəlir yaradan, valyuta təmin edən, yeni məşğulluq sahələri açan, ictimai və mədəni həyatı təsir edən, siyasi baxımdan da əhəmiyyətli ictimai və fərdi funksiyaların həyata keçirilməsini asanlaşdıran bir xüsusiyyət qazanması, ölkələrin diqqətinin bu iqtisadi hadisə üzərində cəmləşməsinə səbəb olmuşdur. Xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrin qarşılaşdıqları iqtisadi problemlərin həllində, turizmin yaratdığı dinamik iqtisadi təsir, həmin ölkələrin turizmə daha çox əhəmiyyət verməsinə səbəb olmuşdur.

20-ci əsrin ikinci yarısından etibarən turizm, dünya iqtisadiyyatında ən sürətli inkişaf edən və genişlənən sektorlardan biri halına gəlmişdir. Turizm çox vaxt digər bir çox sahələr kimi regional və ya milli inkişaf üçün bir vasitə olaraq istifadə edilmişdir. Turizm sektoru gəlir, iş və vergi gəlirlərinin formalaşdırılmasında, ödənişlər balansı problemlərinin həllində, regional və milli iqtisadi inkişafa yardımda rol oynayan əhəmiyyətli bir faktor olaraq yerini almışdır.

Xüsusilə son illər də beynəlxalq turizm, gərək turist hərəkətləri, gərəkse gəlirləri baxımından böyük bir inkişaf göstərmişdir. 1988-ci ildə 394 milyon olan dünya turist sayı, 2001-ci ildə 692 milyona; eyni şəkildə, 1988-ci ildə, 204 milyard dollar olan dünya turizm gəlirləri, 2001-ci ildə 463 milyard dollara çatmışdır.

Turizm insan həyatında xüsusi rola malikdir, elmin və iqtisadiyyatın inkişafında böyük payı olan təsiredici bir qüvvədir. Ona görə də, turizmin tədqiqi iqtisadi-sosial əhəmiyyətə malikdir. Turizm iqtisadi inkişafıla bərabər insanlar arasında iqtisadi və sosial münasibətlər yaradır, əhalinin mədəni irsini qoruyub saxlayır. O, insanlara xidmət edən və onların ehtiyaclarını qarşılayan, turistin səyahəti zamanı ediləcək hər cür xərcləmələri əhatə edən quruluşa malikdir. Bununla birlikdə, turizm təyyarə şirkətləri, dəniz yolları, qatar, kirayə maşın şirkətləri, tur operatorları ilə turistə xidmət edən insanlar, pansionlar, restoranlar və iclas mərkəzlərindən ibarət

‘çətir’ rolunu oynayır. Bu səbəblə, vacib bir iqtisadi fəaliyyət olaraq turizmin sosial-iqtisadi sferada rolunu aşağıdakı kimi səciyyələndirmək mümkündür:

1. Turizm dünyada bir çox insana istehsalçı və ya istehlakçı olaraq birbaşa yaxud dolayı yolla təsir edən bir iqtisadi fəaliyyətdir. Turizm məqsədli edilən səyahət və məskunlaşmalarda turist tərəfindən çəkilən xərclər, turistlərin ehtiyaclarını qarşılayan ölkələr, bölgələr, firmalar, müəssisələr və nəticədə o yerin insanı üçün bir gəlir mənbəyi hesab olunur. Turizm məqsədli ehtiyaclar artdıqca, bölgələrdəki mal və xidmət istehsalı artacaq, eyni zamanda o, bölgədəki investisiya, istehsal, məşğulluq və gəlirlərin artmasına yol açmaqdadır. Bu səbəbdən də bunun nəticəsi olaraq düşünmək olar ki, turizm sektoru həm sosial baxımdan həm də iqtisadi baxımdan əhəmiyyətli hesab edilməkdədir. Çünki, turizm sferasının inkişafı nəticəsində ölkəyəkapiatl axını olacaq nəticədə büdcədə artım müşahidə ediləcək və bunun davamı olaraq iqtisadi inkişafa nail olunmuş olunacaq. İqtisadi inkişaf da öz növbəsində əhalinin həyat rifahının yaxşılaşmasına və həmçinin sosial müdafiə sisteminin də inkişaf etdirilməsinədəha da təkmilləşdirilməsinə yol açacaqdır.

2. Turizm yalnız səyahət və yerləşmə hadisəsi deyil. Turistin tələb etdiyi məhsul ilə xidmətlərin istehsalı, marketinqi və istehlakçı tələbatına cavab vermək turizmin təməl məqsədidir. Buradan belə nəticəyə gəlirik ki, əhalinin lazımi ehtiyaclarının qarşılanması onların sosial tələbatlarının da qarşılanması deməkdir və beləliklə turizmin xidmətsahələrinin inkişaf etdirilməsi istehlakçı tələblərinin qarşılanmasıdır.

3. Turizm sektorunda; iqtisadi vahidlər tərəfindən (yerləşmə və səyahət müəssisələri, tur operatorları və rəhbərləri və s.) təbiət, sərmayə və əmək bir araya gətirilərək arzu edilən turizm məhsulu hazırlanmaqdadır. Bu vahidlər, eyni zamanda bir bölgə ya da ölkənin beynəlxalq səviyyədə turizmə rəqabət qabiliyyətliliyini təyin edən ana faktorlar arasında iştirak etməkdədir. Bu səbəblə bir bölgə təbii ya da mədəni baxımdan cazibədar ola bilərkən; digər bir bölgə

də müəssisələrinin keyfiyyəti ya da sahib olduğu mətbəxin müxtəlifliyi ilə söz sahibi ola bilər.

4. Turistlərin getdikləri yerlərdə etdiyi xərclər səbəbiylə buraxdığı valyuta, iqtisadi mənada ölkələrin ödəniş balans hesabatına öz töhfəsini verir. Turizm ilə əlaqədar hesablamalar, ödəniş balans hesabatının cari əməliyyatlar qisimində olan və görünməyən əməliyyatlar tarazlığı olaraq adlandırılan bir alt başlıqda göstərilməkdədir. Bu xüsusiyyəti ilə turizm, ödənişlər tarazlığı ilə xarici ticarət kəsirini düzəldən, tarazlayıcı bir xüsusiyyətə malikdir. Bir turizm ölkəsinin əldə etdiyi turizm gəliri turizm xərclərindən çoxdursa, turizm sektoru balans hesabatına müsbət qatqı etmiş olacaq.

5. Turizm xidmət sektorunun bir qolu olduğu üçün məhsul və xidmət istehsalı mexanikləşməyə və avtomatlaşdırmaya tamamilə əlverişli olmadığından, əmək faktoruna olan tələb digər sektorlara nisbətən daha çoxdur. Bir ölkədə turizmin inkişafı ilə birlikdə artan ehtiyacların ödənilməsi üçün daha çox əmək gücünə ehtiyac duyulacaq və bu da bölgədəki məşğulluğun inkişafına, işsizliyin azaldılmasına müsbət təsir edir. Qısacası, turizm yeni fəaliyyət növlərinin və iş qollarının açılmasına səbəb olmaqla, beləcə daha çox insanın turizm sektorunda işləməsinə şərait yaradır və məşğulluğu artırır. Bir bölgəyə istiqamətli tələbin artması ilə birlikdə açılması düşünülmən yeni otel müəssisələri, restoranlar, səyahət agentlikləri və nəqliyyat müəssisələrində işləyəcək əlavə işçilərin təmin edilməsi, mövcud turizm bölgəsi daxilindən ya da yaxın bölgələrdən və ya ölkənin digər yerlərindən təmin edir.

6. Turizm, xarici sərmayələrin ölkəyə cəlb edilməsində də əhəmiyyətli bir vasitə olaraq istifadə edilməkdədir. Xarici investisiyalar ölkəyə cəlb edilərək, məşğulluğun inkişafına kömək edir, xarici rəhbərlik və administratorluq üsullarının ölkəyə gətirilməsinə imkan yaradır və bu yolla yeni texnologiyaların ölkəyə transfer edilməsinə şərait yaradır. Xarici investorların ölkəyə cəlb edilməsi yeni yatırımlara və

ölkə üçün perspektivli inkişafa səbəb olmaqdadır. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi iqtisadi inkişaf özlüyündə sosial iqtisadi inkişafa nail olunmasında başlıca amil rolunu oynayır.

Qeyd olunanlardan belənəticəyə gəlinir ki, turizm, telekommunikasiya (ünsiyyət) və informasiyadan (məlumat) sonra 21-ci əsrə damğasını vuran, dünyanın üç əsas xidmət sektorundan biri vəziyyətindədir və hər keçən gün böyüməyə davam etməkdədir. Turizmin ortaya çıxması və inkişafı cəmiyyətlərə, bölgələrə, zamana görə dəyişməkdədir. Hər cəmiyyətin quruluşuna, yaşayış formasına, sosial iqtisadi səviyyəsinə görə turizm fərqli xüsusiyyətlər göstərir. Hər ölkədə eyni sürətlə olmasa da adambaşına düşən gəlir ilə birlikdə, dünya əhalisi da gedərək artmaqdadır. Bu inkişaflara paralel olaraq isə turist sayı və turizm hərəkətləri hər keçən gün daha da artmaqda və milli iqtisadiyyatların inkişafdan özlərinə düşən payı daha da artırmaq üçün bir-birləri ilə rəqabət etmə mövzusunda əhəmiyyətli addımlar atdıqları müşahidə edilməkdədir.

İqtisadiyyatda turizmin rolunu artırmaq və Azərbaycanda turizmi inkişaf etdirmək məqsədilə aşağıdakı tədbirlər görülməlidir:

- İlk növbədə qiymət səviyyəsi yenidən nizamlanmalı və qonşu ölkələrin təcrübələrindən istifadə olunmalıdır;
- Beynəlxalq turizm bazarından daha çox pay əldə etmək üçün mövsümi amil nəzərə alınmalıdır və turizm 4 mövsümə yayılmalıdır;
- Daxili turizmin inkişafına nail olmaq üçün yerli turistlərə qiymət baxımından güzəştlər edilməli və gün ərzində 3 dəfə yemək kimi əlavə bonuslar verilməlidir;
- Beynəlxalq turist daxilolmalarını artırmaq məqsədilə regionlarda hava limanları beynəlxalq uçuşlara daxil edilməlidir;
- Beynəlxalq və yerli turistlərin tələbatının ödənilməsi üçün göstərilən xidmətin keyfiyyəti artırılmalıdır;

- Ölkənin adət-ənənələrini qoruyub saxlamaq üçün yerli xalqın maarifləndirilməsi mühüm şərtidir;
- Təbii ehtiyatlar qorunmalı, israf olunmamalıdır;
- Regionlarda infrastruktur inkişaf etdirilməlidir;
- Turistlərin təhlükəsizliyi təmin olunmalıdır;
- Turistlər ilə yerli xalq arasındakı münasibətlərdə anlaşılmazlıq və qüsurların aradan qaldırılması üçün xüsusi turistik məlumat mərkəzləri yaradılmalı və turistlər ölkəni ziyarət etmədən əvvəl yerli mədəniyyətlərdən xəbərdar olmalıdırlar. Müvafiq qurumlar informasiya veb və turizm obyektləri, məhsul və sənaye müəssisələri, eləcə də statistik məlumatlar və turizm ehtiyatları, turizm fəaliyyəti və sənaye monitorinqinin nəticələri haqqında məlumat olan turizm reyestrinin yaradılmasını təmin etməlidir.

Turizmlə əlaqədar aparılan araşdırmaların böyük qismi sektorun iqtisadi cəhətlərini öyrənməyə istiqamətlənir. Lakin turizmin iqtisadi tərəfləri ilə yanaşı sosial tərəflərinin də araşdırılması və nəticələrin turizm siyasəti aparılarkən nəzərə alınması vacibdir.

Turizmin inkişafı sosial inkişafa təsiri daima artmaqdadır və müsbət yöndə irəliləməkdədir. Sosial nöqteyi-nəzərdən turizm regionların inkişafında xüsusi rola malikdir. Turizmin regionlarda inkişaf etdirilməsi nəticəsində regionlarda yeni iş yerlərinin açılmasına, kommunikasiyanın inkişaf etməsinə, əhəlinin savadlılıq göstəricisinin yüksəldilməsinə böyük təsir göstərir.

Turizmin inkişafı işsizliyin minimuma endirilərək, aradan qaldırılmasına, işsizlərin sayının endirilməsinə əhəmiyyətli təsir göstərməkdədir və nəticəsə sosial-iqtisadi problemlərin həll edilməsində böyük rol oynayır.

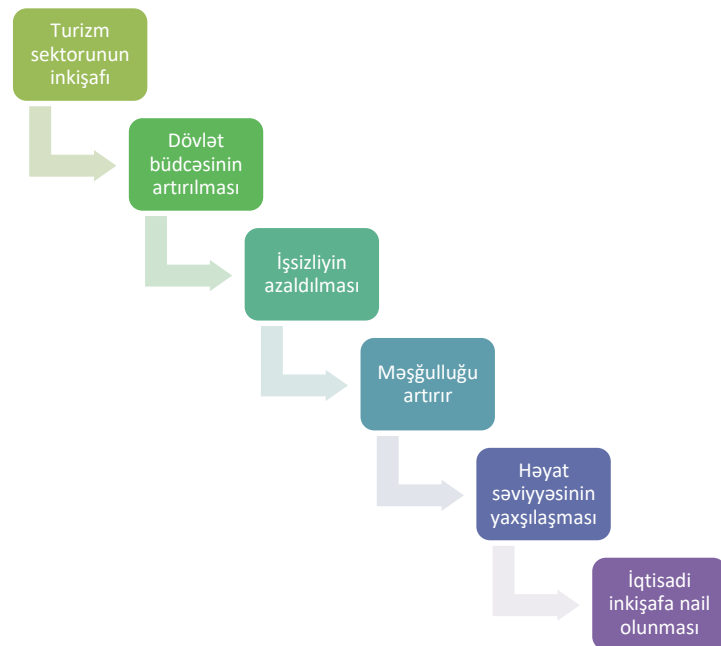
Turizmin sosial iqtisadi baxımdan əsas götürülən funksiyalarından biri də turizm sektorunun insan və cəmiyyətə xas olan vacib məsələlərin həll edilməsi üçün

sərf olunan qüvvəsinin bərpa edilməsinə istiqamətlənmiş təkrar istehsal halı olmasıdır. Bu funksiya sadəcə istehsalat, psixoloji və fiziki qüvvənin qorunması və bərpa edilməsi ilə məhdudlaşmır. O, fəaliyyət səviyyəsinin dəyişməsinə, təbiətin, ətraf mühitin, mədəniyyətin və s. yeni hadisələrin dərk edilməsini də təmin edir. Nəticədə bütün bunların dərk edilməsi turizm sektorundan səmərəli istifadə edərək ölkə iqtisadiyyatının inkişafına və sosial iqtisadi nəticələrin əldə olunmasına gətirib çıxardır.

Turizm inkişaf etməklə əlaqədə olduğu digər sahələrin də paralel inkişafına təkan verir, məşğulluğu artırır, işsizliyin azaldılması ilə əhali arasında sülh, əmin-amanlıq yaradır. Sosial turizmə dövlət insanların sosial tələbatlarının ödənilməsi üçün xüsusi vəsait ayırır. Qeyd edilənləri aşağıdakı sxemlə daha aydın göstərmək olar:

Sxem 1.1

Turizm sektorunun inkişaf etdirilməsinin sosial iqtisadi nəticələri.

Qeyd etdiyimiz kimi, turizm sektorunun inkişaf etdirilməsində dövlətin marağı ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına nail olunmasındadır. Sosial-iqtisadi maraqların həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan Respublikası geniş imkanlara, potensiala malikdir. Bu ünsürlər respublikamızın turizm profilili ölkə rolunda çıxış etməsinə

əlverişli şərait yaradır. Bu ünsürlərə təbii yeraltı və yerüstü sərvətləri, təbii-coğrafi mövqeyi, rəngarəng iqlimi, qonaqpərvər insanların ölkəsi olması və xüsusilə Xəzər dənizi sahillərində yerləşməsini qeyd etmək olar. Dövlətin üzərinə düşən vəzifə isə qeyd olunan imkanlardan düzgün şəkildə və səmərəli istifadə etməklə turizm sahəsində yüksək nailiyyətlər əldə etməkdir. Bu isə nəticə olaraq dövlətin iqtisadiyyatının inkişafına və onun dünya ölkələri arasındakı rolunun artmasına səbəb olacaqdır.

Ümumiyyətlə, turizm sahəsinin sosial iqtisadi əhəmiyyətliliyini aşağıdakı kimi səciyyələndirmək mümkündür:

1. Turizmin inkişaf etdirilməsi yeni müəssisələrin yaranmasına, iş yerlərinin açılmasına səbəb olur.
2. Əhalinin gəlir əldə etmək imkanı artır.
3. Daha çox məhsul istehsalı üçün yeni bazarlar açılır, bu isə öz növbəsində yerli məhsulların istehsalının artırılmasına və idxalın azaldılmasına gətirib çıxarır.
4. Turizm sahəsində inkişafa nail olmağın əsas şərtlərindən biri yeni infrastrukturun yaradılmasıdır. Bu isə ölkənin nə dərəcədə keyfiyyətli texnologiyaya malik olmasından asılıdır. Ölkədə turizm infrastrukturunun yaradılması üçün isə xarici investorlardan daha çox yerli iş adamları tərəfindən turizmə investisiya qoyulmasına əlverişli şərait yaratmaq lazımdır. Turizm infrastrukturu digər sahələrlə qarşılıqlı əlaqədədir, ona görə də infrastruktur ilə birgə digər istehsal sahələri də inkişaf etdirilməlidir. Eyni zamanda baza infrastrukturları turistlərin tələbatına uyğun təşkil edilməlidir. Su, elektrik, qaz təchizatının, kanalizasiyaların, telekommunikasiya sisteminin lazımi səviyyədə olmalıdır.
5. Turizmlə birlikdə yeni avadanlıqlar, maşınlar, texnologiyaların yaradılmasına diqqət artırılır.
6. Təbiətin qorunması, ətraf mühitin ekoloji cəhətdən təmiz saxlanılması ilə əlaqədar xüsusi tədbirlər görülür. Bu məqsədlə Azərbaycan hökuməti milli parkların

salınması barədə proqramlar hazırlamışdır. Bu proqramlar « Şahdağ », « Qobustan », «Murovdağ », « Burovdağ » proqramlarıdır. Bu proqramlarla bağlı milli parklardan istifadə edilməsi zamanı ətraf mühitə mənfi təsir edərək onun tarazlığının pozulması barədə bəzi narazılıqlar olsa da, bu sahədə artıq nailiyyətlər əldə edilməkdədir.

1.2. Turizmin inkişafının zəruriliyi

Turizm ən sürətli inkişaf edən və ən çox iqtisadi gəlir təmin edən sektorlardan biridir. Buna görə, dünyadakı bir çox ölkə bu sektora əhəmiyyət verməkdədir. Buna baxmayaraq, turizm sektorunun mənfi təsirləri də vardır. Lakin, turizmin mənfi təsirlərinin yanında bir çox müsbət təsirlərinin də olduğu bilinməli və bu müsbət təsirlərlə müqayisə olunmalıdır. Bu müsbət təsirlərin ən əhəmiyyətli isə onun iqtisadi aspektidir. Çünki turizm pul qazandıran lokomotiv bir sektordur və ölkələrin inkişafı üçün dəstəkləyici mövqedədir. Turizmin bir başqa əhəmiyyəti isə insanların şüurunun artmasında əhəmiyyətli bir rol oynamasıdır. Turizm insanların dincəlməsi üçün lazımlı bir fəaliyyətdir.

Turizmin ölkəyə qazandırdığı gəlir dövlət büdcəsində əhəmiyyətli yer tutur. Ümumi gəlir etibarilə turizm, bir çox iqtisadi fəaliyyətdən daha yüksək gəlir əldə edilən bir sektor xüsusiyyətinə malikdir.

Turizm dövlət büdcəsinin formalaşmasında, ticarət balansının sabitləşməsində mühüm rol oynayır. Lakin turizmin zəruriliyi bununla kifayətlənmir. Ölkədə turizmin inkişaf etdirilməsi işsizlik kimi ağır bir problemin öhdəsindən gəlir, ölkə təsərrüfatının bütün sahələrinə təsir göstərir və onların inkişafının katalizatorudur.

İnkişafda etməkdə olan ölkələrin perspektivli turizm resurslarına, zəngin rekreasiya ehtiyatlarına, əlverişli təbii iqlimə, ənənəvi tarixi abidələrə malik olması inkişaf etmiş ölkələrin diqqətini cəlb edir və həmin ölkələri irihəcmli investisiyalar qoymağa sövq edir. Beləliklə, turizm vasitəsilə kapital inkişafda olan ölkələrə axır.

Bununla birlikdə turizm, iqtisadiyyatın digər sektorlarına nisbətlə ölkənin geri qalmış ya da az inkişaf etmiş bölgələrindəki iqtisadi inkişaf üçün daha təsirli alternativ imkanlar təqdim edir. Əslində, bu cür geri qalmış bölgələrdə turizmin əhəmiyyətli təsirləri olduğunu söyləmək mümkündür. Belə ki, bu cür bölgələrdəki əkinçilik ya da balıqçılıq kimi peşə qrupundakı insanlar turizm sektoruna istiqamətli çalışaraq və ya dolanışıklarını bu sektordan təmin edərək gəlirini əhəmiyyətli ölçüdə artırma imkanı tapmaqdadır. Turizmin bu və oxşar bölgələrdə yayılması, yerli əl sənətləri, hədiyyəlik əşya və s. yerli fəaliyyətlərin, xidmətlərin inkişafına səbəb olacaq. Bu vəziyyət həmin bölgəyə pul olaraq bir geri qayıdacaq və yerli xalq bölgədəki otellərə / müəssisələrə bölgəyə xas mal və xidmətləri təqdim etmə imkanına qovuşacaq. Bu da bölgə iqtisadiyyatının inkişafına qatqı təmin edəcək. Turizmin bir ölkənin daha az inkişaf etmiş bölgəsində tanınması və yayılması, daha inkişaf etmiş bölgəsinə nisbətə yerli xalqın iqtisadi zənginliyinə böyük nisbətdə təsir edəcəkdir.

Turizm cəmiyyətlərin bir-birini tanımasını, əməkdaşlıq mühitinin doğulmasını və gedərək müxtəlif sahələrdə yaxınlaşmanın artmasını təmin edir. Beynəlxalq turizmin siyasi əlaqələrə təsir etməsinin yanında siyasi sistemlər və hadisələr də turizm hərəkətinə müsbət və ya mənfi istiqamətdə təsir etməkdədir.

Turizm sektorunun bilinən ən əhəmiyyətli xüsusiyyəti əməyə üstünlük verilməsidir. Turizmdə işlərin hələ də işçi qüvvəsi ilə aparılması, bu sahədə məşğulluğu daha asan və təsirli hala gətirərkən, əmək qabiliyyətli insanlara olan ehtiyacı da artırmaqdadır.

Ölkələrin turizm sahəsindəki beynəlxalq təcrübələrindən aydın olduğu kimi turizm fəaliyyəti investorların cəlb olunmasına, xidmət sferasının, rabitə, nəqliyyat və bu kimi digər sahələrin inkişafına əlverişli şərait yaradır. Son illər ərzində iqtisadi cəhətdən inkişafdan geri qalmış ölkələrə turist axını əvvəlki illərə nisbətən xeyli artmışdır. Xüsusilə Yaxın Şərqdə neft ölkələrinə turist axınının artması ölkədə büdcə gəlirlərinin artmasına səbəb olmuşdur. Bu isə öz növbəsində turizm sektorunda həmin

ölkələrin rəqabətqabiliyyətli olduğunun əsas göstəricisidir. Turizm bu ölkələrin bir qismində neft sənayesindən sonra ikinci gəlirli sahədir. Bu tip ölkələrin əksəriyyəti iqtisadiyyatı diversifikasiya etmək üçün əsas diqqəti turizmə yönəldirlər. Regionlarda, xüsusilə inkişafdan geri qalmış bəzi əyalətlərdə yeni iqtisadi sahələr yaradırlar, bu isə həmin ərazilərdə məskunlaşan aşağı təbəqədən olan insanların gəlirlərinə müsbət təsir göstərir, eyni zamanda itib getməkdə olan ənənəvi sahələrin bərpasına xidmət edir. Nəticədə turizm bir çox ölkələrdə yoxsulluğun azaldılmasında əvəzolunmaz rol oynayır.

Turizmin iqtisadi səmərəsini bu şəkildə sübut edə bilərik: 2006-cı ilin məlumatlarına görə, dünyada 846 milyon adam turizm hərəkətlərinə qatılmış və əldə edilən ümumi gəlir isə 733 milyard dollar olaraq sənədləşdirilmişdir. Ölkə olaraq ələ alsaq, yenə 2006-cı ilin məlumatlarına görə ABŞ 51.1 milyon adamı ölkəsinə çəkmiş və cəmi 85.7 milyard dollar gəlir əldə etmişdir. Rəqəmlərə baxdığımızda turizmdən əldə edilən gəlirin bir ölkənin xarici ticarət kəsrinin aradan qaldırılmasında əhəmiyyətli rol oynaya biləcəyini söyləyə bilərik. Bunun xaricində turizm, valyuta girişi və məşğulluq olaraq da iqtisadiyyata qatqı təmin etməkdədir.

Turizm çoxşaxəli sahədir. Turizmdə təklif edilən xidmətlər alıcılar üçün rekreasiya, maarifləndirmə və s. kimi məqsədlərlə edilmiş səyahətdir. Turizm fəaliyyəti ilə məşğul olan insanlara görə isə investisiya qoyulması üçün əlverişli bir sahə olduğu kimi, istehlakçıların tələbatlarının ödənilməsinə istiqamətlənmiş bir fəaliyyət sahəsidir.

Turizm ölkələr üçün olduğu qədər insanlar üçün də əhəmiyyətli bir fəaliyyətdir. Çünki həyat standartının artması, gəlirin artması və iş həyatının gətirdiyi çətinlik və stress səbəbi ilə insanların turizmə ehtiyacları vardır.

Əhali gəlirləri turizmin regionlarda inkişafı ilə birbaşa bağlıdır. Əhalinin əməkhaqqı gəlirlərində əmtəə və xidmətlər bazarında və fərdi istehsal edilmiş əmtəə və xidmətlərin satışından əldə olunan gəlirlər üstünlük təşkil edir. Turizmin

sahibkarlıq, əmək bazarı və biznes fəaliyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələrinin kommersiya xarakterli olması turizmin inkişafını stimullaşdırır. Turizmdən əldə edilən gəlirlərə aşağıdakıları qeyd etmək olar:

1. Turizmdə inkişaf əhali məşğulluğunun təmin olunmasına nail olur və yerli müəssisələrə sərfəli şəkildə mənfəət gətirir.
2. Əhalinin ölkənin tarixinə, inkişaf dövrünə və mədəniyyətinə marağı artır. Turizm firmalarının təşkilatçılığı ilə xeyriyyəçilik proqramları həyata keçirilir və bu proqramlardan sosial mənfəət əldə edilir.
3. Digər regionlara nisbətən zəif inkişaf etmiş bəzi regionlarda ətraf mühitin mühafizə edilməsi problemləri həll olunur. Belə ki, regionlarda turizm inkişaf etdikcə ətraf mühitə qayğı göstərilməsi zamanı tarixə, mədəniyyətə münasibət əldə olunan gəlirlər sırasındadır.

Əgər dünya turizmə əhəmiyyət verməmiş olsaydı, kurort və şəfalı sülardan istifadə edilə bilməzdi, çünki bu yerlərin fəaliyyət göstərməsindəki ən böyük faktor turizm hərəkətləridir.

Turizmin təyyarə şirkətləri, dəniz yolları, avtomobil icarəsi şirkətləri, restoran, səyahət agentlikləri, tur operatorları, sənətkarlıq kimi 33 dənə sektorla yaxın əlaqə içində olduğunu və bu sektorlara pul qazandırdığını söyləyə bilərik. Bundan başqa, turizm ictimai olaraq da əhəmiyyətli bir fəaliyyətdir. Çünki, turizm xalqlar arasında mədəni mübadilə həyata keçirən ən əhəmiyyətli vasitələrdən biridir. Fərqli bölgələrdən ya da fərqli ölkələrdən insanları bir araya gətirən turizm hərəkətləri insanların bir-birlərini daha yaxşı tanımalarını və daha çox sevmələrini təmin etməkdədir. Beləcə, turizm sayəsində "ırqçılıq", "dindəşlıq" kimi anlayışlar ortadan qalxar və yeri "universallıq və insan sevgisi" kimi anlayışlara buraxar.

Turizm müasir dövrdə insan həyatının ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. XX əsrdə baş vermiş mürəkkəb sosial, siyasi və iqtisadi proseslər dünyada köklü dəyişikliklərin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Sənayenin, elmin və texnologiyanın

inkişafı insanların həyatında dönüş nöqtəsi olmuşdur. Xalqların öz hüquqları uğrunda apardıqları mübarizələr nəticəsində işləyənlərin əmək haqqı artırılmış, məzuniyyətlərin müddəti isə uzanmışdır. Bu isə insanları səyahətə həvəsləndirmişdir. Həmçinin nəqliyyatın yeni formaları insanlara dünyanın müxtəlif yerlərinə səyahət etməyə əlverişli şərait yaratmışdır.

Turizm insanların gəzmə, görmə, kəşf etmə, yeni insanlar tanımaq kimi ehtiyaclarının bir nəticəsi olaraq doğulmuşdur. Dünyada turist göndərən və turist qəbul edən ölkələrin, eyni zamanda inkişaf etmiş ölkələr olması, turizmin gəlir səviyyəsi və mədəni inkişafı düz mütənasibliyini göstərən bir dəlildir. Yəni, bir ölkədə inkişaf səviyyəsi artdıqca turizmə olan tələb də artır. Daha çox boş zamana və iqtisadi imkana sahib olan fərd daha çox tətillə çıxma, əylənmə və dinlənmə fəaliyyətlərinə qoşulma istiqamətində istək göstərir. Ölkələrin və cəmiyyətlərin inkişafında əhəmiyyətli bir sektor olan turizm indiki vaxtda fərqli meyarlar etibarilə növlərə ayrılaraq, ölkə iqtisadiyyatlarına olan marağın artırılmasına, bütün məkanlara və aylara yerləşməsinin təmin edilməsinə çalışılır.

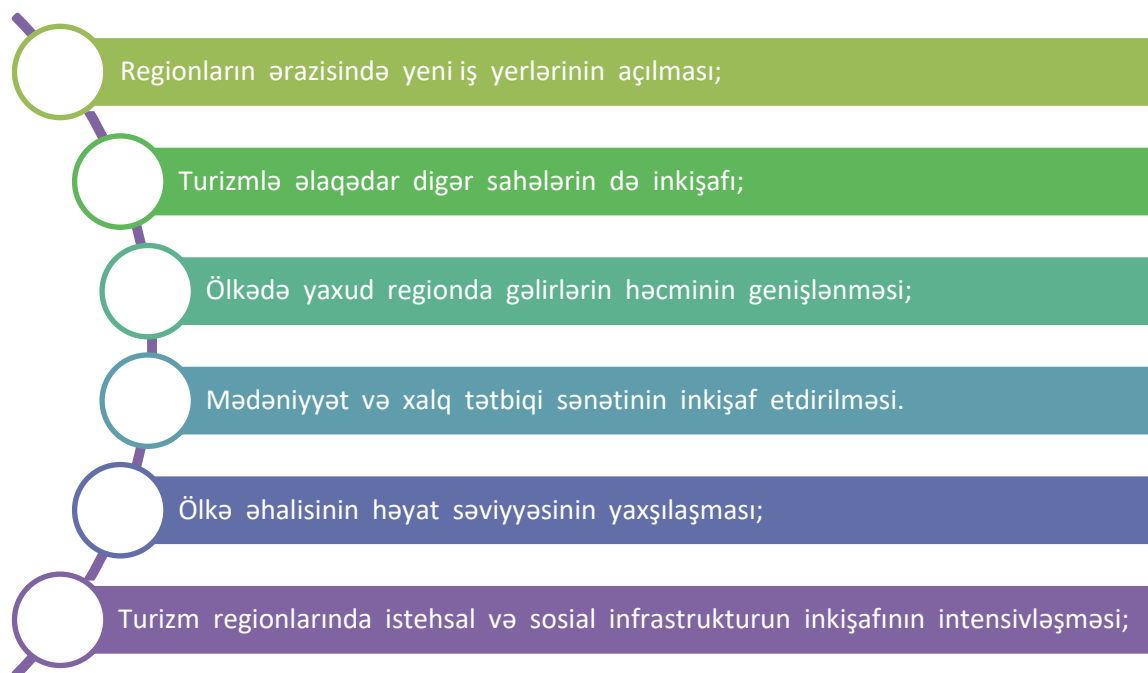
Turizm hadisəsinin mübtədası və mərkəz nöqtəsi insandır və turizm fəaliyyətlərinə qoşulmaqda təməl itələyici güc psixoloji təmin axtarışdır. Bu səbəblə, turizm ilə əlaqədar araşdırmalarda psixoloji məlumatlara böyük ehtiyac duyulmaqdadır. İnsanın tətillə və səyahətlərlə əlaqədar müşahidələri, turizmə iştirak etməklə təmin etdiyi səviyyəsi, tətillə və səyahət müddətində mənimsədiyi tutum və davranışları, xaricilərlə əlaqə yaratma tərzləri və bunların səbəbləri, psixologiya elminin araşdırma mövzuları arasındadır. Bu elmin tapıntıları, turisti tanımada, davranışlarını anlamaqda, marketinq və reklam fəaliyyətini artırmada və turizm müəssisələrinin müvəffəqiyyətli bir şəkildə idarə olunmasına böyük fayda təmin etməkdədir.

Beləliklə, son dövrlərdə ölkələrin əksəriyyətinin milli iqtisadiyyatının inkişafının intensivləşməsində turizmin rolu artmışdır. Çoxlu sayda ölkələrdə

turizmin inkişafının genişlənməsi hesabına yüksək sayda işçini təmin edəcək sayda iş yerləri açılır, turizm ölkələrin əhalisinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsində və tədiyyə balansının yaxşılaşdırılmasında mühüm amilə çevrilir.

Beləliklə, son olaraq turizm sektorunun inkişaf etdirilməsinin zəruriliyini və nəticələrini aşağıdakı sxem vasitəsi ilə daha ətraflı göstərmək olar:

Sxem 1.2

1.3. Turizm konsepsiyasının inkişaf istiqamətləri

Ölkəmizdə turizm sahəsinin inkişafı bu sahədə ölkələrarası əməkdaşlığın inkişafı gələcək illərdə ölkənin prioritet istiqamətlərindəndir. Turizmin ölkə iqtisadiyyatının yüksək gəlir gətirən sahəyə çevrilməsi, sosial tələbləri təmin edəcək, yüksək rəqabət qabiliyyətinə malik və səmərəli turizm komplekslərinin yaradılması və bu sahə ilə bağlı iş yerlərinin təsis edilməsini təmin etmək qeyri-neft sahəsinin

inkişafı istiqamətində ölkəmizin qarşısında duran vacib vəzifələrdən biridir. Turizm sektorunun inkişafı istiqamətləri aşağıda qeyd edilən məsələləri əhatə edir:

- Rəqabətə dözümlü turizm infrastrukturu və turizm sənayesinin təşkil edilməsi;
- Turizm xidmətləri ilə bağlı yeni üsul və standartların tətbiqi;
- Müasir turizm obyektlərinin beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə yaradılması;
- Ölkədə turizm marşrutları və zonalarının müəyyən edilməsi, turizm-rekreasiya ərazilərinin hüquqi statusunun müəyyənləşdirilməsi.

Turizmin inkişafı nəzəri, praktiki, konseptual müddəalara əsasən nəzərdən keçirilir. Azad rəqabətli bazar iqtisadiyyatı şəraitində turizmin inkişaf istiqamətləri qiymətləndirilərkən sosial və iqtisadi parametrlər əsas götürülür və turizmə olan tələb müəyyən edilir. Turizm tələbi, turist göndərən bir mərkəzdən turist çəkən bir mərkəzə istiqamətli olan axındır. "Turizm məqsədli gəzinti etmə arzusunda olan və bu arzusunu reallaşdıran gəlirə sahib olan insanların miqdarına" turizm tələbi deyilməkdədir.

Turizmə ayrılan pul vəsaitlərinin miqdarı və onların mənbəyi müəyyən edilir. Turizmin ölkə iqtisadiyyatına gətirdiyi səmərə qiymətləndirilir və proqnozlaşdırılır. Turizmə ayrılan pul vəsaitlərinin miqdarı və onların mənbəyi müəyyən edilir.

Aşağıda qeyd edilən istiqamətlər turizmin rolunu nəzəri-metodoloji nöqtəyi-nəzərdən formalaşdırır:

- ❖ iqtisadi artım zamanı turizmin əsas rolunu və ölkələrin iqtisadiyyatı üçün zəruriliyini formalaşdırır;
- ❖ turizmin ölkə əhalisinin məşğulluğu və yerli resursların xidmət və istehsalə cəlb edilməsinin mühüm istiqamətlərini formalaşdırır;
- ❖ turizmin inkişafı ixracat yönümlü siyasətin yeni və daha səmərəli forması kimi turistlərin tələbatına uyğun struktur transformasiyanın modelini qurur;

Turizmin hüquqi mənası müvəqqəti və könüllü olaraq, qeyri- ticarət və qeyri-iş məqsədilə səyahət edənlərin yaşayış yerini dəyişməsi ilə bağlı qarşılıqlı əlaqə və

xidmətlərdir. İqtisadi mənası isə götürülmüş hər hansı ölkənin təsərrüfat kompleksi daxilində onun ayrı-ayrı sahələri arasında müxtəlif əlaqələrə malik böyük iqtisadi sistemdir. Bu əlaqələr də müəssisələr tərəfində istehsal olunan mal və xidmətlər məcmuusudur.

Turizm konseptual anlayışa görə daim yaşayış yerlərindən, sıx məskunlaşmalardan uzaga , əmək fəaliyyəti ilə məşğulluqla deyil, mədəni , sağlamlıq üçün, rekreasiya, istirahət, zövq almaq, əyləncə və başqa məqsədlərlə gəlir əldə etmədən səyahət etməkdir. Turizmə konseptual yanaşma zamanı, turizm fəaliyyətinin sosial-iqtisadi mahiyyəti, sosial rolu və beynəlxalq nəticələrinin qiymətləndirilməsi yolu ilə bütövlükdə yeni üsul və metodların tətbiqi tələb edilir. Sahibkarlıq obyektı olaraq, turizm, onun təşkil olunması, himayə altına alınması, dövlət tərəfindən tənzimlənməsi sisteminin modifikasiya edilməsi, oxşar və fərqli cəhətləri bir çox aspektlərdən təşkil edilir.

Turizmin inkişaf konsepsiyası regionların intensiv inkişafına əsaslanır, resursların bir-birini əvəz etməsi imkanını qiymətləndirir və əhalinin kənd və şəhər yerlərində məskunlaşmasını formalaşdırır. Azərbaycan Respublikasında regionların inkişaf etdirilməsi ölkədə aparılan davamlı inkişaf strategiyasının tərkib hissəsi hesab olunur. Müasir dövrdə dünya ölkələrində olduğu kimi, bizim ölkədə də regionların inkişaf etdirilməsinin əsas səbəbi əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, insanların həyat keyfiyyətinin artırılmasıdır.

Turizmin inkişaf konsepsiyasının tələb etdiyi əsas ünsür onu təmin edən sahələrin inkişafıdır. Bununla yanaşı, makroiqtisadi artım modeli kimi, Azərbaycanda turizm sahəsi neft sahəsinə nisbətən daha çox inkişaf etdirilməli və rolu artırılmalıdır. Turizm modeli başqa sahələrə nisbətən əsas məqsədi və vəzifəsi sosial istiqamətli ehtiyatlar olması ilə kommersiya mənfəətini təmin edən sahibkarlıq fəaliyyəti və tənzimlənən fəaliyyət olmaqla bir çox ölkələr üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Turizm modeli hər bir ölkədə özünəməxsus rol oynayır. Ona konseptual istiqamətdə yalnız tələbata deyil, eyni zamanda ölkəyə gələn xarici turistlərin cəlb olunması istiqamətində iqtisadi inkişaf amili kimi baxılmalıdır.

Azərbaycanın konseptual inkişaf istiqaməti olaraq turizm prioritetliyi, onun investisiya obyektı kimi qəbul olunması və Respublikada investisiyaların bu sahə və bu sahə ilə əlaqəli digər sahələrə cəlb olunması imkanları və münasib olmağı ilə izah edilir. Azərbaycan Respublikasının təbii-coğrafi və iqtisadi mövqeyi, çoxlu sayda beynəlxalq layihələrdə iştirakçı olması, bir çox ölkələrin tranzit xidməti olaraq ölkəmizin imkanlarından istifadəsinin təsiri ilə ölkənin turizmin iqtisadi və integrasiya sistemində rolu artır.

Konseptual inkişaf istiqamətləri kimi Azərbaycan Respublikasının qarşısında duran əsas məqsəd turizm dövryyəsinə daha çox resurs cəlb etmək və turizm potensialına vəsait ayırmaqla iqtisadi artımda turizm bazarının rolunu və miqyasını artırmaqdır.

Dünya ölkələrində turizmdən gələn gəlirlər başqa sahələrə nisbətən yüksək olması daha çox inkişaf qanunauyğunluğuna tabedir.

Turizm modelinin tərtib olunması üçün turizmdə hazırkı vəziyyət dəyərləndirilir, təhlil edilir. Onun nəticələri iqtisadi və sosial cəhətdən qiymətləndirilir. Əldə olunan nəticələr aşağıdakı əlamətlərə görə təhlil edilir:

- Adambaşına düşən gəlir səviyyəsinə görə;
- Turizmdə işləyənlərin sayına görə;
- Ölkəyə gələn və ölkədən gedənlərin sayına görə;
- Turizm sahəsində fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərinə görə.

Nəticə əsasında turizm fəaliyyətinin aşağıdakı 2 əsas modeli qurulur:

Sxem 1.3

Turizmin inkişaf modeli nəzərdə tutulan məqsədə çatmağın optimal və əlverişli yoludur. Bu model struktur modeli kimi tələbatın bölüşdürülməsi və resurslarla təmin edən və təşkilati-iqtisadi quruluş kimi funksional vəzifələrin bölgüsünə uyğun olaraq ixtisaslaşma səviyyəsilə ölçülür.

Ümumi Daxili Məhsulun artmasında amillərin göstərdiyi təsir dərəcəsini proqnozlaşdırmaq üçün texnoloji model şərtidir. Daha dəqiq desək, turizmin inkişaf etməsi üçün lazım olan resursların normativ bazada müəyyən edilməsi və strategiyası aydınlaşmalıdır.

Azərbaycan Respublikasında post-neft dövrü hökm sürür və artıq ölkədə yeni iqtisadi modeli tətbiq edilməkdədir. Yeni iqtisadi inkişaf modeli artıq formalaşmış infrastrukturdan istifadə yolu ilə, xarici investorların cəlb olunması, eyni zamanda neftdən asılılığın azaldılması, həmçinin iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi və diversifikasiyası və s. kimi fəaliyyətləri özündə ehtiva edir. Bununla əlaqədar olaraq tərtib olunmuş strateji yol xəritələrini 3 dövrə bölmək olar:

1. 2016-2020-ci illərdə tədbirlər planı və inkişaf strategiyasının hazırlanması dövrü;
2. 2020-2025-ci illərdə uzunmüddətli baxış dövrü;
3. 2025-ci ildən sonrakı dövrlər isə hədəf baxışı dövrü.

Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın konseptual inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən Dövlət Proqramı işlənib hazırlanmalı və azad respublikanın başlıca iqtisadi qanunu olaraq hər bir fəaliyyət dairəsinin tənzimlənməsi ünsürü kimi qəbul edilməlidir. Proqramın başlıca məqsədi, onun həyata keçirilməsinin strateji istiqamətlərinin aydınlaşdırılmasıdır.

Dünya bazarının iqtisadi cəhətdən formalaması, digər dövlətlərlə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrin və rəqabətin intensivləşməsi situasiyası ölkənin inkişaf etmə istiqamətlərini formalaşdırır. Bu səbəbdən bu variantları dəyərləndirmək üçün

konseptual inkişaf müddəaları içərisində ölkənin keçdiyi tarixi inkişaf yolu, ənənəvi iqtisadi strukturunu nəzərə alaraq onu böhran şəraitindən çıxarmaq yolları və vasitələri öz əksini tapmalıdır.

Azərbaycanda iqtisadiyyatın struktur siyasəti isə onun ərazi quruluşunun, təşkilati və texnoloji strukturunun yeni iqtisadi sistemdə həyata keçirilən islahatların vəziyyətinə uyğun tənzimlənməsi ilə mümkün olur.

Konseptual mənada turizm fəaliyyətinin təşkilində əsas aparıcı amillərdən biri də reklam-informasiya işinin təkil olunmasıdır. Reklam-informasiya işi təkcə elanlardan ibarət olmayıb, turizm zonasının əhəmiyyətini, fərqlərini, önə çıxan tərəflərini qabarıq şəkildə təbliğ edən, şüuraltı təsir edən başqa vasitələr də vardır. Bu vasitələrin əsasən əyani təbliğat formalarının informasiya imkanlar daha geniş yayılır. Məsələn, turizm bölgələri haqqında çəkilmiş sənədli filmlərin dünya miqyasında mümayişi üçün imkanlar vardır.

Reklam-İnformasiya xidməti olmadan turizmi təşkil etmək qeyri-mümkündür. Məlumdur ki, informasiya da xidmətin sahələrindən biridir. Səyahətə hazırlaşan turistlər əvvəlcə gedəcəkləri yer, o yerin əhalisi, onların ənənələri, mədəniyyətləri haqqında çoxlu miqdarda informasiya əldə edirlər. Turistin əvvəlcədən getdiyi bölgədəki qiymətlərdən, ən sərfəli haradan, necə almalı olduğu haqda xəbərdar olmalıdır.

Reklam-informasiya başlıca məqsədi isə yuxarıda qeyd edilən bu və ya digər məlumatları turistə vaxtında və lazımi qədər çatdırsın, turizm məhsulunun üstün xüsusiyyətlərini turistə təqdim etsin, onda maraq yaratsın və onu səfərə həvəsləndirsin.

FƏSİL II. TURİZMİN İNKİŞAFININ İSTİQAMƏTLƏRİNİN TƏDQIQI

2.1. Turizmin inkişafının sosial nəticələri və təhlili

Turizm sənayesinin müəyyən coğrafiyada inkişaf etməsi işsizliyin azaldılması və aradan qaldırılması üçün əlverişli şərait yaradır. Belədir ki, turizm texnika və texnologiyanın təsiri altına düşən sahə deyildir. Məsələn, mehmanxana biznesi üçün məşğulluğun göstəricisini orta hesabla təxmini 30% (20%-50%) kimi qəbul edə bilərik. Belə ki, hər 10 turistə 3 nəfər xidmət personalı düşür. Mehmanxananın inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq, dərəcəsi artdıqca ona sərf edilən əmək və xidmət səviyyəsi də artır. Bu olduqca yüksək göstərici hesab olunur.

Turizm xidmətləri göstərən müəssisələrdə prosesin əksər hissəsi avtomatlaşdırılmış olsa da, buna baxmayaraq turizm ən çox işçi tələb edən sahələrdən biridir. Bir nəfər turistə keyfiyyətli xidmət göstərmək üçün çoxlu sayda iş yerləri açılmalıdır. Turizm belə bir şəraitdə işsizliyin aradan qaldırılmasına kömək edir. Beynəlxalq turizm sahəsində təxmini 300 mln. iş yeri fəaliyyət göstərməkdədir. Sosial cəhətdən turizmin inkişafı regionlarda inkişafa da müsbət təsir edir. Regionlarda turizmin inkişafının intensivləşməsi işsizlərin böyük şəhərlərə və başqa ölkələrə getməyinin qarşısını alır. Turizm infrastrukturunun genişlənməsi turistlərə daha çox əmək resursları təklif edir. Bu səbəbdən turizmin inkişaf etməsi, işsizlik probleminin ləğv edilməsinə şərait yaradır.

ÜTT-nin göstəricilərinə görə, hal-hazırda dünyada hər 15 iş yerindən biri turizm sahəsinə aiddir. Bununla yanaşı, qeyd edək ki, turizmdə məşğulluq məsələlərinin də çatışmayan cəhətləri vardır: iş saatlarının azlığı, mövsümə uyğun işlərin təyin olunması və s.

Natamam iş günü menecmentin əsas problemlərindən biridir. Belə ki, turizm mərkəzlərində turistlərə xidmət zamanı qısaldılmış iş günündən istifadə olunur. Yerli

əhaliyə daimi iş yerləri təklif olunur. Lakin xüsusilə tələbələr və evdar qadınlar mövsümlə əlaqədar iş yerlərinə cəlb olunurlar.

Mövsümlikdən qaynaqlanan mənfilikləri aradan qaldırmaq üçün, turizm mövsümünün on iki aya yayılması və sahil turizmi xaricində də digər turizm növlərinin inkişaf etdirilməsinə və həyata keçirilməsinə aid strategiya və siyasətlər çıxarılması; turizm bölgəsində qışda boşda qalan tutumun və nəticədə qaynaqların təsirli və məhsuldar istifadə edilməsini təmin edəcək. Bu nöqtələr ictimai və xüsusi sektor nümayəndələri tərəfindən nəzərə alınsa o bölgəyə istiqamətli turizm tələb bir yüksəlmə söz mövzusu olacaq və turizm gəliri ilə ölkəyə gələn turist sayı artacaq. Bununla birlikdə, məhsul növlərə ayrılması fəaliyyətini müvəffəqiyyətlə tətbiq edən turizm bölgələri, turizmin bu mövsümlilik xüsusiyyətini ən aza endirərək bazar payını qoruyacaq, inkişaf etdirəcək, yeni bazarlara girə biləcək və bunun nəticəsində də rəqiblərinə nisbətən böyük bir rəqabət gücü əldə edə bilər.

Azərbaycanda əhali xüsusilə yayda dincəlməyə üstünlük verir. Bu səbəbdən turizm obyektlərində mövsümi işçilərin əməyinin qiymətləndirilməsində problemlərin yaranmağına səbəb olur. Bununla yanaşı, həmin obyektlərdə fəaliyyət göstərən işçi qüvvəsi daimi iş yerləri ilə təmin edilmirlər. Təmin edilən işçilər sabit əməkhaqqı ilə qane olurlar. İşçilərin belə bir şəraitdə fəaliyyət göstərməsi öz növbəsində müştərilərə göstərilən xidmət səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb olur. Əməyinə düzgün şəkildə dəyər verilməyən işçi isə işinə lazım olan diqqəti göstərmir, məsuliyyəti azalır. Bu isə turizm müəssisəsinə öz mənfi təsirini göstərir və imicini zədələyir.

Dünya təcrübəsinə əsasən məlum olur ki, regionlarda turizm sənayesinin inkişaf etməsi yerli əhəlinin işlə təmin edilməsi ilə yanaşı, həm də regionlara yeni işçi qüvvəsinin cəlb edilməsi ilə həmin regionlarda əhəlinin sayı artır.

Azərbaycanın əksər regionlarında və həmçinin Bakıda fəaliyyətdə olan mehmanxana və bu tipli bir çox obyektlərdə ixtisaslı işçi çatışmazlığı ciddi bir

problemdir. Bunun bir sıra səbəbləri göstərilir, lakin xüsusi olaraq mehmanxanalarda əməkhaqqı sisteminin düzgün təşkil edilməməsini göstərmək olar. Çünki, Bakıdakı və həmçinin digər regionlardakı mehmanxanaların çoxunda işçilərin əməyinə lazımi dərəcədə qiymət verilmir. Bir çox hallarda işçilərin əməkhaqqları minimum səviyyədə olur.

Mehmanxanalarda əməyi daha çox qiymətləndirilən işçilə müştərilərlə daha çox ünsiyyətdə olan işçi heyətidir. Digər işləri yerinə yetirənlərə, məsələn, qeydiyyatda çalışanlar, restoranlarda masaya xidmət edənlər, qapıçılar, xidmətçilər və s. işçilərə müştərilər bəxşiş kimi əlavə pul və hədiyyələr verir. Bu baxımdan, həmin işçilərin əməkhaqqısı digər işçilərə nisbətən aşağı olur.

Turizm sənayesinə daxil olan müxtəlif sahələrdə əməyin qiymətləndirilməsi fərqli şəkildə həyata keçirilir. Turizm fəaliyyətilə əlaqədar olan həmin sahələrdən əməkhaqqı sistemində fərqli siyasət aparılması nəzərdə tutulan sahələrin rentabelliği ilə birbaşa əlaqəlidir. Ümumiyyətlə, turizm sənayesinə daxil olan sahələr arasında ən gəlirlisi hava nəqliyyatıdır.

ÜTT-nin statistik göstəricilərinə görə, həyata keçirilən beynəlxalq turist səfərlərinin 45%-i hava nəqliyyatının payına düşür. Hava nəqliyyatından sonra ikinci sırada avtomobil nəqliyyatı gəlir, o isə turist səfərlərinin 43%-ni təşkil edir. Turistlərin 7%-i su nəqliyyatına, 5%-i isə dəmiryol nəqliyyatına üstünlük verir.

Turizm sahəsi insanların səyahət etdikləri zaman meydana çıxan tələbatların təmin edilməsi ilə bağlı sahə olduğundan, sosial xüsusiyyətlərə malik hesab olunur. Sosial hadisələr isə sosial elmlərin başlıca mövzusu olduğu üçün bu cəhətdən turizm sosial elm kimi qəbul olunmalıdır.

Turizm istehlak sahəsi olmaqla yanaşı, gəlir əldə etməklə Ümumi Daxili Məhsulun və iqtisadi artımın tərkib hissəsini təşkil edir. Respublikanın potensial imkanları, təbii resursları turizmin gələcəkdə daha sürətlə inkişaf edəcək bir sahə olacağına zəmin yaradır. Belə ki, ÜDM-in artımı, əhali və dövlət gəlirlərinin

dinamikası, əhalinin sayı, regionlarda sosial infrastrukturun qurulması və yaxşılaşdırılması bəzi turizm fəaliyyəti üçün əhəmiyyətli olan obyektlərin sayının artması regionlarda turizmin təşkilinə və onun inkişafına əlverişli şərait yaradır. Aşağıdakı cədvəldə turizmlə əlaqəli sahələr üzrə göstəricilər qeyd olunmuşdur:

Cədvəl 2.1

Turizm üçün xarakterik sahələr üzrə əsas göstəricilər

	2009	2011	2012	2014	2015
Turizm üçün xarakterik sahələrdə çalışan işçilərin sayı, nəfər	36,103	37,600	38,839	41,886	49,449
Turizm üçün xarakterik sahələrdə yaradılmış əlavə dəyərin həcmi, milyon manat	-	-	-	2,404.20	2,437.3
Turizm üçün xarakterik sahələrdə yaradılan əlavə dəyərin ölkənin ümumi daxili məhsulunda xüsusi çəkisi, faizlə	-	-	-	4.1	4.5
Turizm üçün xarakterik sahələr üzrə qoyulan	527.8	1,407.80	1,478.20	2,204.00	1,063.9

investisiyaların həcmi, milyon manat					
--	--	--	--	--	--

Mənbə: www.azstat.org

Qeyd edək ki, Azərbaycanda turizmin növlərinin inkişafına, turizmdə işləyən kadrların ixtisasının artırılmasına və onların maariflənməsinə kömək edəcək “Azərbaycan Respublikasında 2007-2016-cı illər üçün turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı” qəbul olunmuşdur.

Bu Proqramın başlıca məqsədi turizmdə dövlət siyasətinin aparılmasını, ölkənin turizm sərvətlərindən istifadə edilməsini, turizm sahəsinin ölkə iqtisadiyyatında qabaqcıl sahə kimi tanınması və bu sahənin intensiv inkişafını təmin etməkdir.

Turizm müəyyən şərait və şərtlər daxilində əhalinin tələbatlarını ödəyən xidmət sferası rolunda çıxış edir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində turizmin inkişaf səviyyəsi ölkəmizdə inkişaf səviyyəsilə əlaqədardır, ölkə üçün əlavə gəlir gətirən və özünü maliyyələşdirən prioritet sahədir.

Turizm intensiv sürətdə inkişaf etməyə davam edir. Daha dəqiq desək, turizm sahəsinin gətirdiyi gəlirlərin artım sürəti turist gəzmələrinin artım sürətindən dəfələrlə yüksəkdir. Buna çoxlu sayda misal göstərmək olar, məsələn, 1950-ci ilə nisbətən 2005-ci ildə beynəlxalq turizm sahəsində turizmin gətirdiyi gəlir 339 dəfə, qeydə alınan turist gəlmələrinin isə 55 il ərzində sayı 34 dəfə artmışdır.

Cədvəl 2.2

Aşağıdakı cədvəldə Azərbaycana turist axınının illik göstəriciləri qeyd olunmuşdur:

	2014	2015
Azərbaycana gələn xarici ölkə vətəndaşlarının sayı-cəmi	2297.8	2006.2
turizm məqsədilə	2159.7	1921.9
istirahət, əyləncə turizmi	709.9	668.8
işgüzar turizm	670.5	632.3
müalicə turizmi	46.3	36.5
dini turizm	13.7	11.5
digər turizm məqsədilə	719.3	572.8
digər məqsədlə	138.1	84.3
Xarici ölkələrə gedən vətəndaşlarının sayı-cəmi	4244.3	4095.8
turizm məqsədilə	3319.4	3256.2
istirahət, əyləncə turizmi	1014.6	1045.2
işgüzar turizm	1277.8	1185.3
müalicə turizmi	169.8	140.0
dini turizm	117.8	133.5
digər turizm məqsədilə	739.4	752.2
digər məqsədlə	924.9	839.6

Mənbə: www.azstat.org

Cədvəldə ölkə xaricinə və yaxud ölkəmizə edilən səyahətlərdə istirahət, əyləncə turizminin və işgüzar turizmin böyük payı olduğu nəzərə çarpır.

Turizm sahəsinin müntəzəm olaraq genişlənməsi digər sahələrə də təzahür edir. Kiçik sərmayə qoymaqla turizmdə xırda biznesə başlamaq olar, çünki turizm xidmətlərinə tələbat gün keçdikcə artmaqdadır, turizm sahəsindən əldə olunan

mənfəətin həcmi turist sayından dəfələrlə sürətlə artır. Turizm iqtisadiyyata o halda müsbət təsir edir ki, o, ölkədə inkişaf edən iqtisadiyyatın digər sahələri ilə qarşılıqlı əlaqədə inkişaf etsin. Belə olmadıqda, ölkənin iqtisadiyyatı ancaq xidmət sahəsi ilə məhdudlaşır. Bu cəhətdən aşağıda turizmin mühüm xüsusiyyətləri göstərilmişdir:

1. Turizm ölkəyə valyuta gətirir;
2. Milli gəlirin artmasına səbəb olur;
3. İqtisadiyyata, eyni zamanda bir sıra sektorun inkişafına bilavasitə təsir göstərir;
4. İstehsal və istehlakın payının artmasında rol oynayır;
5. Ölkənin beynəlxalq səviyyədə coğrafi və mədəni cəhətdən tanınmasına şərait yaradır;
6. İş potensialının artmasına səbəb olur.

Aşağıdakı cədvəldə Dövlət Statistika Komitəsinin statistik məlumatlarına əsasən, 2006-2015-ci illər ərzində ölkə sərhədini keçərək, ölkəmizə gələn və digər ölkələrə gedənlərin sayı barədə göstəricilər verilmişdir.

Cədvəl 2.3

Qəbul edilmiş və göndərilmiş turistlər

	2010	2012	2014	2015
Qəbul edilmiş və göndərilmiş turistlərin sayı, nəfər	69923	101431	92,305	61,965
o cümlədən:				
qəbul edilmiş	17641	23440	10,657	2,009
göndərilmiş	52282	77991	81,648	59,956
Qəbul edilmiş və göndərilmiş tur-günlərin sayı, adam-gün	458568	674435	614,009	428,557

o cümlədən:				
qəbul edilmiş	111232	135838	57,931	8,102
göndərilmiş	347336	538597	556,07 8	420,45 5

Mənbə: www.azstat.org

Cədvəldən görünür ki, qəbul edilmiş və ölkədən göndərilmiş turistlərin sayında 2006-2012-ci illər ərzində artım qeydə alınmışdır. Lakin, 2013-cü ildə artım dayanmış və nisbətən azalma baş vermişdir. 2013-2014-cü illərdə turistlərin sayının artmasına baxmayaraq, 2014-2015-ci il ərzində nəzərə çarpacaq dərəcədə azalma qeydə alınmışdır. Bunun isə bir çox səbəbi ola bilər, lakin əsas səbəblərdən biri olaraq qeyd etmək olar ki, son illərdə beynəlxalq turizmin özündə də qeyri-stabillik hökm sürür. Lakin, bu halın müşahidə edilməsi, turizm sahəsində davamlı inkişafın qarşısını almır. Digər səbəb olaraq isə ölkəyə gələn və ölkə xaricinə çıxan turistlərin sayının artmadığı illərdə insanların ölkədaxili səyahətlərə üstünlük verməklərini göstərmək olar.

Beləliklə, son dövrlərdə ölkələrin əksəriyyətinin milli iqtisadiyyatının inkişafının intensivləşməsində turizmin rolu artmışdır. Çoxlu sayda ölkələrdə turizmin inkişafının genişlənməsi hesabına yüksək sayda işçini təmin edəcək sayda iş yerləri açılır, turizm ölkələrin əhalisinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsində və tədiyyə balansının yaxşılaşdırılmasında mühüm amilə çevrilir.

Turizm iştirak etdiyi xidmətlər sektorunu da əhəmiyyətli ölçüdə təsir etməkdə və inkişafına dəyişik şəkillərdə qatqı təmin etməkdədir. Bu məzmununda, turizmin xidmət sektoru üzərindəki təsirini aşağıdakı şəkildə araşdırmaq mümkündür:

1. Cari istehlakla əlaqədar üçüncü istehsal sektorunun inkişafına köməkçi olur (satışla təklif edilən çörək, ət, süd, meyvə-tərəvəz və s. məhsullar kimi).
2. Təsisat işləri ilə əlaqədar üçüncü istehsal sektorunun inkişafına kömək olur (müxtəlif texniki xidmətləri təqdim etməkdə məsuliyyət daşıyan elektrik, rəngsaz, dəmirçi, inşaat işçiliyi kimi).

3. Rahatlıqla əlaqədar üçüncü istehsal sektorunun inkişafına köməkçi olur (moda evləri, idman vəsaitləri, ətriyyat, gülçülük, çay salonu kimi).
4. Kömək və təhlükəsizlik xidmətləri ilə əlaqədar üçüncü istehsal sektorunun inkişafına köməkçi olur (bunları təqdim etməkdə məsul olan səhiyyə müəssisələri, bank, sığorta, polis kimi).
5. Cəmiyyət arasında lüks olaraq qəbul görən xidmətlərlə əlaqədar üçüncü istehsal sektorunun inkişafına köməkçi olur (zərgər, gecə klubu, sauna, monitorlar, antikvarçılar kimi).
6. Tətil və turizm yönümlü xidmətlərin yerinə yetirilməsinə dəstək olur (nəqliyyat, benzin stansiyaları, əyləncə yerləri, filmlər və istirahət fəaliyyətləri kimi).
7. Bir bölgədə turizmin inkişafı ilə birlikdə o bölgə üzrə ictimai xidmətlər də inkişaf edir (yol, su, elektrik, kanalizasiya, ictimai iqamətgahlar kimi).

2.2. Turizm və regional inkişaf

Turizmin sürətlə inkişafı və coğrafiyasının genişlənməsi onun öyrənilməsində sistemlilik prinsipinin tətbiq edilməsini zəruriləşdirmişdir. Daxili turizm isə turizm ölkəsinin sərhədləri içində turizmdən əldə edilən gəlirin yenidən bölgüsü təmin edir və bölgələrarası iqtisadi dirçəlişə və inkişafa müsbət təsir göstərir. Çünki turist ölkənin turizmə əlverişli olan regionunda turizm fəaliyyəti nəticəsində xərclər edir və bu bölgədə qazanılan gəlir ölkənin digər regionlarında investisiya, məşğulluq və yeni iş yerlərinin açılması şəklində xərclənir.

Turizmin regional xüsusiyyətləri , hansı regionda yerləşdirilməsi planlaşdırılırsa həmin regionun iqtisadi potensialı, bu imkandan səmərəli istifadə edərək iqtisadi dövriyyəyə cəlb edilmə qabiliyyəti. Turizm zonasının yerləşməsi,

ərazi xüsusiyyətləri onun coğrafi iqtisadi mahiyyətini ifadə edir. Yəni regional turizm, regional iqtisadiyyat tranzit mövqedən və təbii coğrafi mühitdən asılıdır. Hər bir regionda özünəməxsus təbii resurslar, onlardan istifadə üsulları, təsərrüfat sahələri eyni zamanda əhali və məskunlaşma problemləri mövcuddur. Bu səbəbdən dolayı regionların hərtərəfli və kompleks inkişafında başlıca olaraq regionların resurs potensialını qiymətləndirmək, resurslardan səmərəli istifadəni təmin edən iqtisadi əhəmiyyətli təsərrüfat sahələri qurmaq, yeni iş yerləri açmaq əsas məqsədlərdəndir.

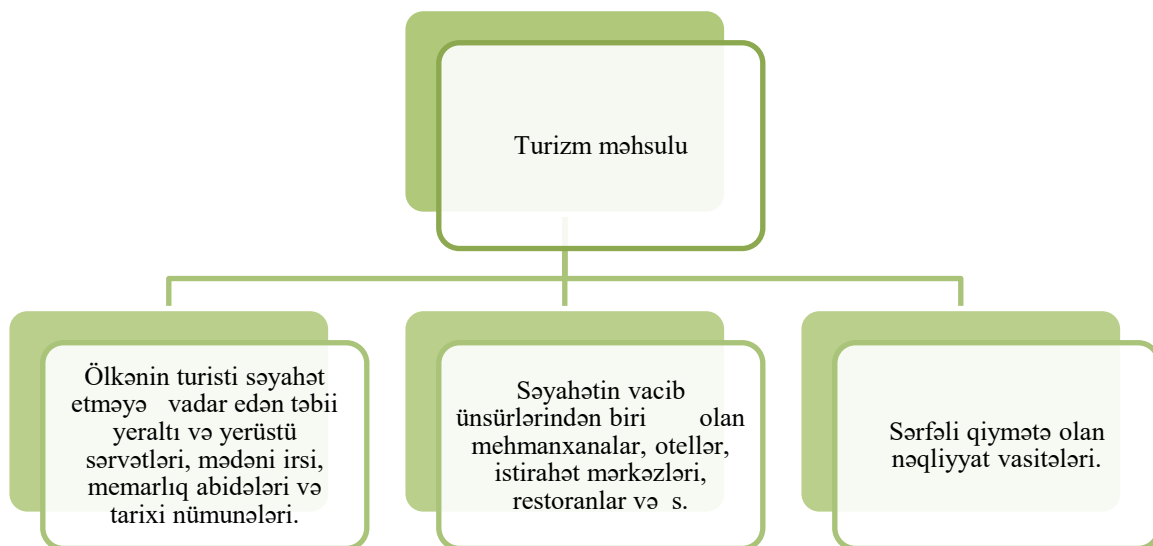
Turizmin regionlararası iqtisadi inkişaf üzərindəki bir digər təsiri də ölkəyə olan turist hərəkətliliyi səbəbiylə o bölgənin vətəndaşları; kütləvi nəqliyyat sistemlərində yüksək standartlara, elektrik, su və s. infrastruktur xidmətlərində üstün bir səviyyəyə və bəlkə də başqa bir şəkildə sahib ola bilməyəcəkləri ticarət və əyləncə mərkəzlərinə qovuşarlar. Beləcə turizm, müəyyən bir xüsusiyyətə sahib olmayan işsiz insan qaynaqlarının azaldılmasına imkan təmin edərək, iqtisadi quruluşun növlərə ayrılmasına və ölkədə / bölgədə digər sektorların inkişafına da uyğun bir mühit hazırlamaqdadır.

Ölkə iqtisadiyyatı regionların iqtisadiyyatını özündə cəmləşdirir. Ölkə iqtisadiyyatındakı davamlı dinamik inkişaf proporsiyaları regional iqtisadiyyatda özünü göstərir. Mərkəz regionlarla birləşərək vahid təsərrüfat sistemləri yaradır.

ÜTT-nin məlumatına görə, turizm regionu istirahət və sağlamlaşdırmanın təşkili üçün mühüm olan xüsusi tikililər və xidmətlərin geniş şəbəkələrinə malik ərazidir. Başqa sözlə, turizm regionu həm destinasiyadır, həm də turizm məhsuludur. İstirahət edən insanlara görə isə, yaşayış yeri, təbiət, mühit və ekskursiyalar hesab edilir.

Turizm məhsulu müxtəlif cür elementlərin kombinasiyalarından yaranır. Həmin elementlər aşağıda qeyd edilmişdir:

Sxem 2.4

Turizm məhsulunun alıcının tələbinə uyğun təşkil edilməlidir ki, alıcı həmin məhsuldan maksimum dərəcədə faydalansın, məhsulu təklif edən satıcı (firma, müəssisə) isə gəlir əldə etsin. Bunun üçün ilk növbədə marketing təşkil olunmalı, məhsulların alıcılıq qabiliyyəti tədqiq olunmalı və məhsulun üstün xüsusiyyətləri aktual saxlanmalıdır. Turizm məhsulu bir sıra xüsusiyyətlərə malik olmalıdır. Belə ki, məhsul keyfiyyətli olmalı, təhlükəsizliyi təmin etməli, iqtisadi baxımdan sərfəli olmalı, rahat, prestijli və s. olmalıdır.

Turizm sahəsinin inkişafının genişlənməsi həmçinin regionlarda qısa müddət ərzində sosial-iqtisadi dirçəliş deməkdir. Ölkədə planlaşdırmanın regional səviyyədə təşkil edilməsi ölkədə keyfiyyət və kəmiyyət baxımından turizm resurslarının artmasına səbəb olur. Bu isə öz növbəsində ölkənin ayrı-ayrı ərazilərinin, rayonlarının inkişafına gətirib çıxarır, həmçinin xidmətin keyfiyyətini yüksəltməklə turistlərin tələbatlarının lazımi səviyyədə təmin olunmasına gətirib çıxarır. Regionlarda turizmin təşkili insanların həyat səviyyəsinin

yaxşılaşdırılması ilə yanaşı, həmçinin onların mədəniyyətini, dünyagörüşünü formalaşdırır.

Bir sıra xarici ədəbiyyatlarda regional turizm infrastrukturu anlayışından istifadə olunur. Bu infrastrukturun iqtisadi-təşkilati bir sistem kimi bazarın vəziyyətində baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşma qabiliyyətinə və keyfiyyət dəyişmələrinin genişlənməsinə malik olan sahələrə xidmət edir.

Regional turizm infrastrukturları əksər hallarda təbii xarakterli olur və regionlarda qeyri-bərabər paylanır. Bu isə onun qanunvericilik bazasının məhdudluğu, regionlarda böhran vəziyyətinin mövcudluğu ilə əlaqədardır. Ümumiyyətlə, regional turizm infrastrukturu ərazisi geniş ölkələrə aiddir.

Nisbətən zəif inkişaf etmiş regionlar turizm sahəsinə məqsədyönlü investisiya qoymaqla iqtisadiyyatın inkişafına nail ola bilirlər. Ölkəmizdə ən çox diqqəti potensial imkanlara malik Nabran, Quba, Abşeron, Şamaxı və Altıağac ərazilərinə yönəltmək lazımdır. Bu ərazilərin əsas xüsusiyyəti turizm xidmətlərinin səviyyəsinin yüksək olması və beynəlxalq standartlara asanlıqla uyğunlaşa bilməsidir. Qeyd etmək lazımdır ki, gələcəkdə Altıağac ərazisində Beynəlxalq Turizm Mərkəzi təsis edilməsi planlaşdırılır.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində təbii sərvətlərin çoxluğuna, müxtəlifliyinə və inkişaf səviyyəsinə görə aşağıdakı turizm bölgələri fərqləndirilir:

Şəkil 2.1

1. Bakı-Abşeron turizm bölgəsi – əsas nəzərə çarpan xüsusiyyətləri: Azərbaycanda 2010-cu il “Ekologiya ili” və 2011 “Turizm ili” elan edilməsi, bundan başqa son illərdə ev sahibliyi etdiyi dünya əhəmiyyətli tədbirlərdən Avroviziya mahnı müsabiqəsinin, 2015–ci ildə Avropa idman oyunlarının keçirilməsi turizmin inkişafında çox böyük imkanlar yaratmışdır.

Bakı-Abşeron turizm bölgəsi əhali infrastruktur baxımından digər bölgələrə nisbətə daha yüksək səviyyədə təmin olunmuşdur. Bu bölgə balneoloji, rekreasiya etiyatları ilə zəngindir. Rekreasiya ehtiyatlarına misal Masazır və digər göllərin müalicəvi palçıqı, Şıx və Suraxanıda termal bulaqlar, Xəzərin qumlu çimərlikləri sağlamlıq turizm fəaliyyəti üçün çox əlverişlidir.

Bakı dərkətmə turizminin mühüm mərkəzidir. Bölgədə İçərişəhər tarixi nöqtəyi-nəzərdən əhəmiyyətli və maraqlıdır. Orta əsr memarlığının nadir incsidir, açıq səma altında muzey adlandırırlar. İçərişəhər memarlıq abidələrinə Şirvanşahlar sarayı, Sınıqqala minarəsi, Qız qalası, Cümə məscidi, Divanxana, Şah məscidi və bu kimi abidələr regionu turizmə əvəzolunmaz təsir edir.

2. Quba-Xaçmaz turizm bölgəsi - təbii ehtiyatlarla zəngin olduğundan, özünəməxsus tarixi, mədəniyyəti uzun illər əvvəl yaranmağa başlamışdır. Bu bölgənin ona xas əsas nəzərəçarpan xüsusiyyətləri, əlverişli təbii iqlimə malik olması, landşaftının rəngarəngliyi, yüksək dağlar arasında mövqe tutması, həmin dağlıq sahələrdə meşə massivlərinin olması, mineral bulaqları, səfalı havası və s.dir.

Quba-Xaçmaz bölgəsinin təbii iqlim şəraiti rekreasiya üçün xeyli əlverişlidir. Bu region üçün təbii-coğrafi mövqeyi, insanların sağlamlığı üçün faydalı iqlim tiplərinin mövcudluğu və həmin iqlim tiplərinin region üzrə qeyri-bərabər paylanması səciyyəvidir. Buna görə asanlıqla bu regionda müalicə tədbirləri həyata keçirilə bilər. Ölkənin bir çox əhəmiyyətli çaylarının, (Samur, Qudyalçay, Qusarçay, Vəlvələçay, Quruçay və s.), göllərinin (Ağzıbirçala, Qoşanohur, Bənövşə) bu regionda olması da rekreasiya tədbirlərinə şərait yaradır.

Ölkə turizminin inkişafında mühüm əhəmiyyəti olan Şahdağ Milli parkı da bu regionun ərazisində yerləşir. Regionun qədimliyi və gözəlliyi ilə seçilən Qubada Xınalıq, Qonaqkənd, Qusarda Ləzə kəndləri və həmçinin digər kəndlər ekoloji, etnoqrafik turizm marşrutlarının mühüm mərkəzlərindən hesab olunur. Bu regiona daha çox turistin cəlb olunması üçün isə xüsusilə sosial infrastrukturunu inkişaf etdirmək lazımdır.

3. Şəki-Zaqatala turizm bölgəsi - Bu region digər regionlara nisbətən su ehtiyatları ilə daha zəngindir, belə ki, Katex, Dəmiraparan, Mazım, Balakənçay su sistemləri və Qanıx-Əyriçay artezian hövzəsi bu regionun ərazisində yerləşir. Həmçinin “Zaqatala” Dövlət qoruğunun, Zərifə Əliyeva adına parkın, Heydər Əliyev adına mədəniyyət və istirahət parkının, “İlisu” Dövlət qoruğunun, “Yeddi Gözəl” şlaləsinin və s. burada olması da xarici turistlərin daha çox marağını çəkir.

Bölgədə turizm xidmətlərində böyük rolunu oynayan nəqliyyat növləri (avtomobil, hava və dəmiryolu nəqliyyatı) da inkişaf etməkdədir. Regionlar üzrə inkişaf Proqramı dairəsində infrastruktur inkişaf etdirilir, regionların yolları abadlaşdırılır.

4. Gəncə-Qazax turizm bölgəsi - İqtisadi coğrafi mövqeyi əlverişlidir, İpək yolu ərazisindən keçir. Relyefinə görə ərazisi maili düzənlik, dağətəyi, orta dağlıq və yüksək dağlıq zonalara bölünür. Gəncə-Qazax zonasında sıx çay şəbəkəsi mövcuddur. Kür, Ağsatafa, Tovuz, Qoşqar və başqaları ərazisindən keçir. Kür çayı təsərrüfat əhəmiyyəti ilə yanaşı balıq ovu üçün də çox zəngin və əlverişlidir. Turizm obyekti kimi göllər, çay sahilləri əvəzolunmazdır. Bundan başqa mineral bulaqlarla da zəngin təbiəti vardır. Mineral sular həm müalicəvi, həm də süfrə suları kimi əhəmiyyətlidir.

Göygöl rayonu ölkə əhəmiyyətli turizm zonasıdır. Zəlzələ nəticəsində yaranmış göllər turizm obyekti olmaqla maraqlı təbiət abidəsidir. Hacıkənd və Göygöl meşələri nəinki bölgə hətta uzaq rayonların, xarici turistlərin diqqətini çəkir. Rayon ərazisində Azərbaycanın ilk gölü olan Göy-Göl dövlət qoruğu, Göygöl, Maralgöl, Zəli gölləri və meşələr, dağ çəmənlikləri mühafizə edir.

Gəncə şəhəri Gəncə çayı sahilində yerləşir. Dünya şöhrətli şair Nizai Gəncəvi, Mirzəşəfi Vazehin, şairə Məshəti Gəncəvinin vətənidir. Şəhərin cənubunda yerləşən Naftalan şəhəri müalicəvi nefti ilə məşhurdur. Bu neft yaraların müalicəsi üçün istifadə ilə yanaşı həm də ixrac məhsuludur.

5. Lənkəran turizm bölgəsi – coğrafi mövqeyi nəqliyyat şəbəkəsinin əlverişli olmasına imkan yaratmışdır. Bakı – Astara dəmiryol və avtomobil yolu yük, sərnişin daşınmasında, eyni zamanda Azərbaycanla İran arasında iqtisadi turizm əlaqələrinin inkişafına müsbət təsir edir. Əlaqələrin daha da inkişafı üçün Qəzvin-Rəşt dəmiryolunun inkişafı nəzərdə tutulur. Bakı-Lənkəran hava xətti də fəaliyyət göstərir. Turizmin inkişafına əhəmiyyətli təsir edəcək Astara – Bakı – Nabran arasında dəniz nəqliyyatının inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulur.

Bölgə yalnız landşaft gözəlliyi, təbiət abidələri ilə deyil, həm də tarixi mədəniyyət abidələrinin zənginliyi ilə də seçilir. Abidələrin böyük əksəriyyəti XII-XIX əsrlərə aid edilir. Bunlara misal Lənkəranın Qızlar qalası, Hürremilərin Bəlləbur qalası, İran

İslam respublikası ilə sərhəddə, sıldırım qayalıqlarda yerləşən Şandan qalası, Masallıda Ərkivan qalası, Öncəqalanı misal göstərmək olar.

6. Dağlıq Şirvan turizm bölgəsi – iqlimin müxtəlifliyinə görə fərqlənir, bu regiona mülayim soyuq və isti quraq iqlim xasdır. Regionun dağlıq hissələri müalicə əhəmiyyətli mineral sular, tərkibi kükürlə zəngin mineral bulaqlarla zəngindir. Lahıc qəsəbəsi (misgərlik) və Basqal kəndi (kələğayı) regionun diqqətəlayiq nümunələrindəndir. Bakı - Tiflis dəmiryol magistralı bu regionun ərazisindən keçir. Bu isə MDB dövlətləri ilə iqtisadi cəhətdən əlaqələr qurmağa şərait yaradır.

7. Aran turizm bölgəsi - İpək Yolu üzərində yerləşməsi, Bakı – Tiblisi – Qars dəmiryolunun ərazisindən keçməsi turizm əlaqələrinin inkişafına potensial şərait yaradır. Rayonun Xəzər dənizinə çıxışı vardır. Cənub-şərqi Şirvanda sönmüş və fəaliyyətdə olan palçıq vulkanları vardır. Rekreatsiya ehtiyatlarına həmçinin Kür boyu tuqay meşələri, Şirvan və Ağgöl Milli parkları, Türyançay və Qızılağac Dövlət qoruqları, Bəndovan yasaqlıqlarda və ovçuluq təsərrüfatlarında qorunan flora və fauna növləri aiddir. Aran rayonu həm də mineral termal bulaqlarla zəngindir. Revmatizm, dəri-zöhrəvi xəstəliklərin müalicəsində istifadə olunur. Kür sahilində “Şəfəq” sanatoriyası yerdən çıxan radon su bazası əsasında fəaliyyət göstərir. Bərdə şəhərində İstisu bulağı yerləşir. Turizm üçün ən əlverişli hissə isə Mingəçevir şəhəridir. Buna Mingəçevir su anbarı mühüm imkanlar yaradır. Dünya səviyyəli yarışların təşkilində avarçəkmə idman növü üzrə yarışlara ev sahibliyi edir.

8. Naxçıvan turizm bölgəsi – Dərketmə, kurort-müalicə istiqamətləri üzrə turizm ixtisaslaşmışdır. Dağətəyi və orta dağlıq zonalarının iqlimi kontinentaldır. Kurort və istirahət üçün ən əlverişli şərait orta dağ, xüsusilə də quru çöl landşaftı olan Batabat-Tivi rayonundadır. MR-in şəfəli mineral bulaqlarla zəngin olan Badamlı, Batabat, Əylis, Bist, bağlı-ağatlı Dırnış, Kələk ətrafları istirahət və turizm üçün əlverişlidir. Batabat, Qanlı göl sahillərində istirahət obyektləri yaradılmışdır. “Duzdağ” dünyaca

məşhur müalicə mərkəzinə çevrilmişdir. Təbiət abidələrindən başqa tarixi mədəniyyət abidələri ilə zəngin olması Naxçıvan MR-in turist cəlbediciliyini artırır.

9. Yuxarı Qarabağ turizm bölgəsi – Bakı – Şuşa turizm marşrutu üzərindədir. Sağlamlıq-müalicə, dərkətmə istiqamətləri üzrə turizm ixtisaslaşmışdır. Ərazisində təbiət abidələri, müxtəlif flora və fauna növlərini zənginliyi, yeraltı və yerüstü sərvətlər, mineral bulaqlar ilə böyük turizm əhəmiyyətinə malikdir. Turşsu, Şırlan, İsa bulaqları dünyaca məşhur mireal bulaqlardır və tarixən musiqi məclislərinin ocaq yeri kimi tanınır. Meşə ehtiyatlarına görə də respublikada fərqlənir, balneoloji, kurort - turizm təsərrüfatının inkişafına əlverişli imkanlar açır. Həmçinin rayon zəngin turizm obyektləri, məqbərələr, məscidlər, karvansaralar, qüllələr, ilk yaşayış məskənlərindən olan Azıx mağarası, Ağgöl qoruğu ilə daha da cəzbedici hala gəlir. Hazırda Yuxarı Qarabağın Böyük hissəsi işğal altındadır.

10. Kəlbəcər – Laçın turizm bölgəsi – Regionun bütün ərazisi tamamilə işğal altındadır. Region ərazisində İstisu, Tutqunçay, Qoturlu, Turxun, Minkənd mineral bulaqları, alp çəmənlikləri, dağ meşələri rekreasiya məqsədilə istifadə oluna bilər. Geotermal su ehtiyatlarına malik əhəmiyyətli regiondur və yeganə vulkan mənşəli göllər olan Qaragöl, Böyük və Kiçik Alagöller məhz bu regionun ərazisində yerləşir.

Beləliklə, belə nəticəyə gəlirik ki, turizmin regional baxımdan inkişaf etdirilməsi hər bir regionun təbii coğrafi şəraitindən, yerləşdiriyi ərazidən, təbii iqlim şəraitindən və.s asılıdır. Məhz elə bu səbəbdən də daima turizm sektoru araşdırılıb öyrənilərkən regional aspektdən də bu məsələyə yanaşılır, çünki birbaşa əlaqədirlər. Məhz bu səbəbdən dəhəm turizm və regionların inkişafına nail olunması, həm də sosial aspektdən inkişafa nail olunması üçün Dövlət Proqramları qəbul olunub həyata keçirilir ki, bunlardan əhəmiyyətliyi də 2004-2008-ci illəri, habelə 2009-2014-cü illəri, 2015-2018-ci illəri əhatədən “Regionların sosial iqtisadi inkişafına nail olunması” istiqamətində Dövlət Proqramları qəbul olunub həyata keçirilməkdədir. Burada əsas məqsəd regionalaların sosial iqtisadi inkişafına nail

olunması, habelə turizm sektorunun inkişaf etdirilməsinə və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə istiqamətləndirilmişdir.

2.3. Aqroturizm

Ölkəmizdə turizmin inkişafını genişləndirmək üçün bu sahədə yeni istiqamətlər tətbiq edilməlidir. Müasir dövrdə demək olar ki, Azərbaycanda tətbiq edilməyən, lakin dünyada artıq məşhurlaşmış bir turizm növüdür. Aqroturizmin tətbiq olunmasının regionların və cəmiyyətin inkişafında böyük həcmdə təsiri vardır.

Aqroturizm kənd təsərrüfatı sahəsi ilə turizm sahəsinin kəsişməsindən meydana gələn yeni turizm növlərindəndir. Hansı ki, aqroturizm kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin qarşısını almadan, bölgələrin istirahət etdirici təsirindən yararlanaraq, gəlir səviyyəsi digər sektorlara görə aşağı olan kənd təsərrüfatı segmentindəki istehsalçılara əlavə gəlir imkanları təmin edən, bölgə və ölkə iqtisadiyyatına, ictimai və mədəni quruluşuna müsbət istiqamətdə təsir edən bir fəaliyyət sahəsidir.

Aqroturizm son dövrlərdə sürətlə inkişaf etməkdədir və onun əsas mahiyyəti aktiv təsərrüfat sahələrinə, fermalara və kənd təsərrüfatının digər sahələrinə səyahətlərdir. Təsərrüfat sahələri həmin əraziyə gələn turistlərə, qonaqlara müxtəlif cür xidmətlər təklif edir. Qonaqlar kənd təsərrüfatı sahələrində səmərəli vaxt keçirir, görülən işlərə köməklik etmək şansı əldə edir, təsərrüfat sahəsinin vəziyyətinə, işlərinə bələd olur, həmçinin həmin sahələrin məhsullarının alıcısı qismində də çıxış edirlər.

Aqroturizmə ən geniş mənası ilə göstərildiyi kimi, kənd təsərrüfatı ilə bağlı fəaliyyətləri və ya ziyarətçiləri bir ferma və ya kəndlərə gətirən hər hansı bir fəaliyyət daxildir.

Aqroturizm dünyanın fərqli yerlərində fərqli təriflərə malikdir və bəzən İtaliyada olduğu kimi ferma qonaqlamalarından da bəhs edə bilər. Digər yerlərdə,

əkinçilik fəaliyyəti, bir təsərrüfat dəstəyindən bilavasitə istehsal, bir qarğıdalı labirentində gəzmək, meyvə toplamaq və s. kimi müxtəlif fəaliyyətləri özündə ehtiva edir.

Aqroturizmin ən vacib üstünlüyü ondan ibarətdir ki, o, yerli məhsullardan və mövcud imkanlardan istifadə etməklə region gəlirlərini artırır və iqtisadi cəhətdən formalaşmış çətinliyin yüngülləşməsinə kömək edir. Bu isə fermerlərə öz təsərrüfatlarını dirçəltməyə şərait yaradır.

Aqroturizm Avstraliya, Kanada, Amerika və Filippin də daxil olmaq şərtlə dünyanın bir çox yerlərində bir inkişaf sənayesi olaraq düşünülməli niş turizmin bir formasıdır. Niş turizminə əyləncə, gəzinti məqsədilə edilən səyahətlərə alternativ olaraq mədəniyyət, sağlamlıq istiqamətli fəaliyyət də daxil olmaqla edilən səyahətlər aid edilir. Ölkəmizdə niş turizmi üçün əlverişli şərait olduğundan, ölkəmizin insanlarını, turizm üçün uyğun olan yerlərini və qonaqpərvərliyini tanıtmaqla bu turizm növünü inkişaf etdirmək mümkündür.

Aqroturizmin ən böyük səmərəsi odur ki, insanlar ətraf mühit və kənd təsərrüfatı barədə ətraflı məlumat toplayır, təcrübə qazanır, gündəlik həyatlarında dəyişikliklər edirlər. Nəticədə aqroturizm ailə ilə birlikdə işləyərək, kəndin adət-ənənə və mədəni irsini qoruyub saxlayaraq, ölkə iqtisadiyyatını dirçəldərək cəmiyyətə və insanlara xeyir verir. Bununla yanaşı, əhali yeniliklərə can atır, şəhər sıxlığından uzaqlaşmaq, səs-küydən qaçırırlar.

Dünyada aqroturizmin artıq inkişaf etməsinə baxmayaraq, hazırda ölkəmizdə bu termin insanlara məlum deyildir. Ümumiyyətlə, aqroturizmin inkişafı üçün Respublikamızda lazım olan əlverişli şərait mövcuddur. Kənd təsərrüfatı sahələrində fəaliyyət göstərən fermerləri aqroturizm barədə məlumatlandıraraq onlarda bu sektor haqqında maraq yaratmaq mümkündür.

İnsanların qidalarının necə istehsal olunduğuna daha çox diqqət göstərdiyi bilinməkdədir. Fermerlər turistlərlə tanış olur, onlara qida istehsalını, necə baş

verdiyini izah edirlər. Fermerləri ziyarət edən bir çox insanlar, xüsusilə uşaq ziyarətçilər qida məhsullarının qaynağını ilk gördükdə işarəliyin, qeydlər aparırlar, meyvə bağları, süd verən inəklər, qarğıdalı tarlası olsun, fərq etmir.

Ferma işçiləri və ferma sahibləri bu əlaqələrdən faydalananaraq fermalarında nəqliyyatı inkişaf etdirmək, bununla da məhsullarını daha keyfiyyətli edib diqqət çəkmək, satışa çıxarmaq məqsədi güdürlər.

Fermerlər öz əməliyyatlarını diversifikasiya etmək və öz əmlaklarını artırmaq üçün qonaqlar dəvət edirlər və bu zaman qorumadan istifadə edirlər.

Regional İnkişaf Mərkəzi Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunda Aqroturizm İnkişaf imkanları layihəsi qiymətləndirmədə brifinq təşkil edilmişdir.

Aqroturizm inkişaf layihəsi Azərbaycanda ilk dəfə həyata keçirilir. Layihə üçün Şamaxı və İsmayıllı rayonlarında 3 pilot kənd seçilib. Pother ölkələrin təcrübəsi bu cür turizmin çox perspektivli olduğunu göstərir. Çünki əhali təbəqəsinin hamısı bahalı turizmin xərclərini qarşılaya bilmir. Digər tərəfdən, bu sahədə rəqabətə kömək edəcək.

Aqroturizm və ya "yaşıl turizm" ideyası kənd bölgəsinə gələn turistlərin yerli sakinlərlə eyni şəraitdə yaşamasıdır.

Yerli əhali də turistlərə bu xidmətləri göstərməyə böyük maraq göstərir. Həmçinin turistlər onlara gələrsə əgər onların həyat şəraitinin yaxşılaşacağı gözlənilir.

Turizm Sənaye cəmiyyətinə keçid sonrasında başda inkişaf etmiş ölkələr olmaqla işləyən əhali üçün ehtiyac halına gəlmişdir. Sənaye və ticarət mərkəzlərinin üstünlük təşkil etdiyi şəhərlərə kəndlərdən əhali axını bir tərəfdən şəhərlərdə sıxlığın artmasına yol açarkən, digər tərəfdən də çöl zonalarında əhali sıxlığını azaldır. Zamanla kəndlərdən köçən ailələr üçün tətillə anlayışı dəyişməyə başlamış, çöl zonalarındakı əhali azalması ilə birlikdə müəssisələrin daha modern texnikalar

işlətməsi ənənəvi kənd təsərrüfatı üsulları yerinə yeni üsullar istifadə edərək həm təhsil, həm də gəlir səviyyəsi artmağa başlamışdır.

Təbii ki, bu müddət sonrasında şəhər həyatını cəzbedici hala gətirən, həyatı rahatladan istehlak vərdisləri də çöl zonalarına kənd həyatına da hakim olmuşdur. Artıq şəhərdə nə varsa, kəndlərdə də o imkanlar təmin edilməyə başlamışdır. Elektrik, su, radio, televiziya, ev əşyaları deyərkən hər cür əlaqə və elektron xəbərləşmə vasitələri kəndlərə girmişdir.

Keçmişdə ağır iş şəraitinin hökm sürməsi və kəndlərdən qopan əlaqələr cəmiyyətdə tətillə ehtiyacını ortaya çıxarmışdır. Səyyahlar, təbiət və taxir maraqlıları üçün başlayan səyahətlər zamanı içində dəniz sahillərində tətillə vərdislərinə çevrildi. Bu yöndə bütün dünyada turizm yatırımları edilməyə başlanmışdır. Mədəniyyət turizmi sahillərdəki turizm hərəkatının bir tamamlayıcı halına çevrilmişdir. Xüsusilə, 20-ci əsrdə təsiri hiss olunan ətraf mühitin çirkliliyi və xüsusilə sahil qismlərində dəniz çirkliliyi təbiət turizminin də tətillə və səyahət marşrutlarına təsir etməsinə yol açmışdır.

Turizmdəki bu inkişaf təbii ki xidmət sektorunda da təhsilli və təcrübəli profosional kadrların hazırlanmasına və bu yöndə önəmli yatırımların aparılmasına yol açmışdır. Bu hərəkat başda kənd təsərrüfatı, sənaye, ticarət sektoru olmaq üzrə digər sektorlar arasında da uyğun iş mühiti yaratmışdır. İqtisadiyyatdakı bu canlanma ölkələr üçün ən önəmli gəlir mənbəyinə və ictimai inkişaf vasitəsi halına gəlmişdir.

Çöl zonalarını, kənd yerlərini özündə ehtiva edən təbiət turizmi, ekoturizm kimi yanında kənd təsərrüfatı turizmi ortaya çıxmışdır. Dünyadakı kənd təsərrüfatı turizmi ilə məşğul olanlar bu inkişaf qarşısında beynəlxalq sahədə bir araya gəlmişlər və təşkilatlanmışlar. Kənd təsərrüfatı daha şüurlu, daha düzənli və daha keyfiyyətli xidmət verən təbii və ekoturizmi də əhatələyən bir turizm növü halına gəlmişdir.

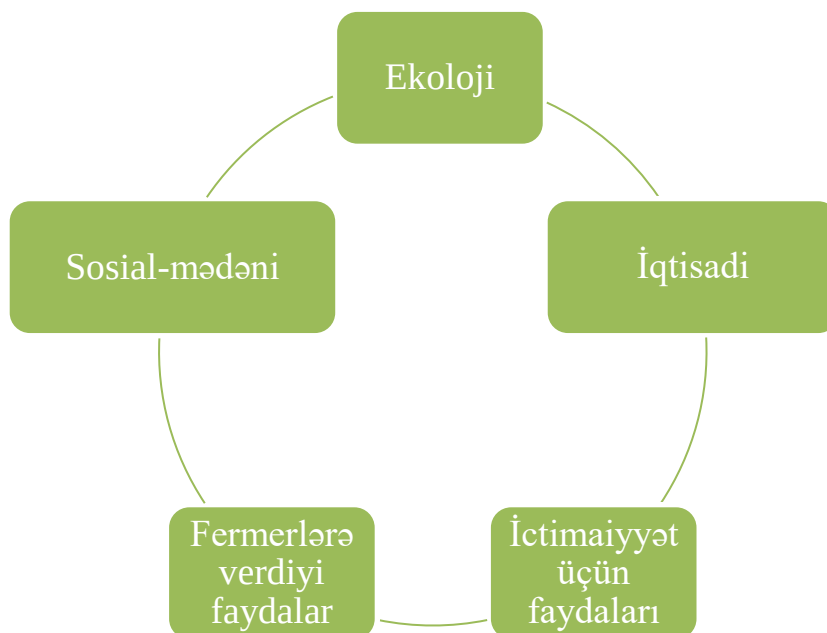
Texnologiyanın inkişafı öz təsirini kənd təsərrüfatı turizmində də göstərir. Belə ki, turizmi özündə saxlayan orqanizasiya və yaradıcılıq işlərini dünyaya tanıتماğa imkan yaranır.

Çox təbii haldır ki, kənd təsərrüfatı turizmində də gözlənilən standartların alınması çətin kimi görünə bilər. Amma turizm sektorunun sahib olduğu təcrübə və məlumat səviyyəsi bölgələrdə kənd təsərrüfatı turizmi təhsilinin verilməsi, səyahət və qonaqlama mövzusunda xidmət və məsuliyyətin qavranmasını təşkil etməklə asan inkişaf əldə etmək olar.

Bir bölgədə turizmin inkişafının davam etməsi, o bölgədəki qıt qaynaqlara istiqamətli tələbi artırmaqtadır. Məsələn, torpağa olan ehtiyac artarsa nəticədə torpaq qiyməti yüksəlir. Bu vəziyyətdə, az inkişaf etmiş bölgədə yaşayan yerli fermerlər və torpaq sahibləri əllərindəki torpaqları satmağa başlayır. Qısa dövr üçün əhəmiyyətli və kifayət bir miqdarda qazanc göstərmələrinə qarşı, uzun dövrdə aşağı ödənişlə işə razı olurlar. Təbii ki, bu vəziyyət daha çox, turizm bölgəsindəki sözü gedən ərazi və torpaqlardan böyük gəlir və qazanc gətirməyə çalışan spekülatör işinə yaramaqdadır.

Son olaraq aqroturizm istiqamətində əsas üstünlük və faydalarını aşağıdakı kimi səciyyələndirmək olar.

Sxem 2.5

Sxem 2.5 izah edərkən aşağıdakılar qeyd edilməlidir.

Ekoloji faydaları – Ətraf mühiti qorumaq, turistləri məlumatlandırmaq və onlara təbiətin gözəlliklərini təqdim etmək.

Sosial-mədəni faydaları – Kənddə ənənələri və irsi qorumaq, həmin adət-ənənələri turistlərə aşılamaq, qonaqların xoş vaxt keçirməyini və əyləncəli bir şəraitdə fəaliyyətlə məşğul olmaqlarını təmin etmək.

Aqroturizm ilə turistik mal və xidmət sektoru və bunların yan sektorları da inkişaf etməkdədir.

İqtisadi faydaları – Kənd əhalisinin həyat keyfiyyətini yüksəltmək, kəndlərə daha çox maraq yaratmaq, yerli iqtisadiyyatı dirçəltmək.

Aqroturizm ilə təsərrüfat məhsuluna tələbi artırmaqla, bundan istehsal və istehsalçı müsbət istiqamətdə təsirlənir. Bu turizm növünün inkişafından məşğulluq, əlavə gəlir, şəxsi gəlir, ictimai gəlirlər də müsbət istiqamətdə təsirlənir.

Fermerlərə verdiyi faydalar – Təsərrüfat sahələrində göstərdikləri fəaliyyətlərini yaxşılaşdırmaq, innovativ vasitələrdən istifadə etməklə kənd təsərrüfatı məhsullarından istifadə və ondan əldə olunan mənfəətin həcmi artırmaq, yerli

təsərrüfat mallarına qonaqların marağını artırmaq, fermerlərin sahibkarlıq ruhunu yüksəltmək və idarəetmə qabiliyyətini artırmaq.

İctimaiyyət üçün faydaları – Lokal xidmətlər və bizneslə bağlı əlavə gəlir mənbəyi yaratmaq, ənənəvi sahələri, sənətkarlığı, incəsənəti, adət-ənənəni qorumaq və unudulmasının qarşısını almaq, qonaqlara yeni iş imkanları təklif etmək və onları iş yerləri ilə təmin etməklə regionlarda iqtisadiyyatın canlanmasına və şaxələnməsinə müsbət təsir etmək, yerli biznesə investisiyalar cəlb etmək və s. aid etmək olar. Aqroturizm ilə aşağı qiymətə daha xoş vaxt keçirici (xüsusilə ailələr və uşaqları üçün) tətillik imkanı yaradılır. Həmçinin, şəhər və çöl segmentlərində yaşayanların həyat və davranışları arasındakı fərq əhəmiyyətli dərəcədə azaldılmaqdadır.

Aqroturizmin inkişaf etdirilməsi və bu istiqamətdə tədbirlərin görülməsi əhəmiyyətli hesab edilir. Respublikamızda aparılan aqroturizm sahəsindəki islahatlar və dövlət proqramları davamlı inkişafın əsas parametrlərinin müəyyən edilməsində, sosial iqtisadi və turizm sektorunun dəstəklənməsi tədbirlərinin effektivliyini yüksəldir. Aqroturizm sektorunun inkişafının perspektivliliyinin təmin edilməsi istiqamətində proqnozların verilməsi daima diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

FƏSİL III. TURİZMİN İNKİŞAFINDA DÖVLƏT SİYASƏTİ

3.1. Dövlətin turizm siyasəti

İqlimi, mədəniyyəti və geoloji quruluşu turizmə çox əlverişli bir ölkədə, xaricə açılış və inkişaf hücumu xidmət sektoru köməyi ilə ola bilər. Beləcə, turizm sektoru baxımından zəngin ehtiyatlara və potensiala sahib bir ölkədə, turizmin təşviq edilməsi və dövlət tərəfindən dəstəklənməsi, iqtisadiyyatın təbii tarazlığı içində qəbul edilən bir vəziyyətdir. Ölkələr təklif faktorları baxımından hansı ehtiyatlara bol olaraq sahibdirlərsə, əlaqədar sektor ya da sektorların təşviq tətbiqləri şəklində dəstəklənməsilə, iqtisadi baxımdan məhdud səviyyədə olan ölkə potensialının şüurlu istifadəsi mümkün olacaqdır. Məsələn, enerji təchizatı baxımından kafi potensiala sahib olmayan bir ölkədə, dövlətin istehsalı sıx olaraq elektrik enerjisi istifadəsini tələb edən bir iqtisadi fəaliyyəti və ya sektoru təşviq etməsi, ehtiyatların təsirli və məhsuldar istifadəsi nöqtəsində çox ağıllı bir qərar deyil. Bu vəziyyət, ölkədəki istehsal faktorlarına bağlı olaraq qıt resursların israf edilməsinə gətirib çıxaracaq və ölkə insanı üçün iqtisadi rifah itkisi olacaq.

Dünya Turizm Təşkilatının məlumatlarına görə, son 20 ildə illik ortalama 6,8% inkişaf sürətiylə turizm, dünya iqtisadiyyatının ən sürətli inkişaf edən sektorlarında biri vəziyyətindədir. Bu müvəffəqiyyətin nəticəsində turizm, 1990-cı illərin sonunda xidmətlər sektoru içərisində birinci sıraya yüksəlmişdir. Bu məzmununda gəlinən nöqtədə turizm sektoru, bir çox ölkə iqtisadiyyatı üçün təməl itələyici qüvvə vəziyyətindədir. Hər ölkənin öz iqtisadi quruluşu və seçdiyi iqtisadi sistem gərəyi, turizmin iqtisadi təsirləri də ölkədən ölkəyə dəyişməkdədir.

Turizm sektorunda dövlət idarə sistemi turizm sahəsinin ümumi dövlət tənzimlənməsinin bir qoludur, istiqamətidir.

Keçid dövründə olan və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə dövlətin turizm fəaliyyətini himayəsi altına alması mühüm amillərdəndir.

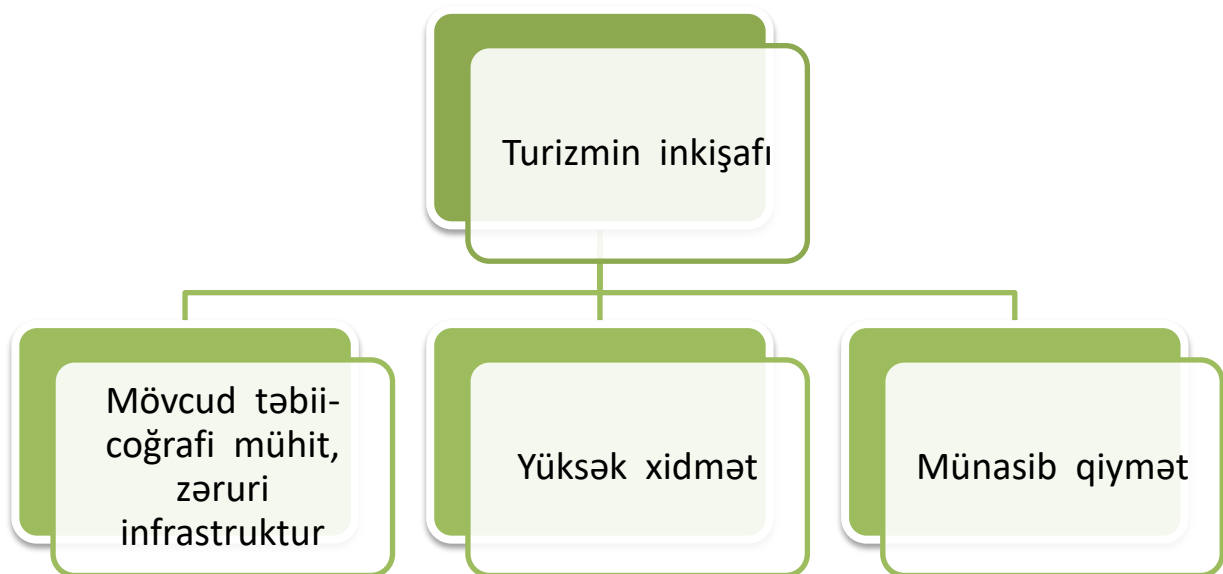
Müasir dövrdə turizm bütün ölkələrin milli dəyərlərindən biri sırasına girib. Turizmdən gələn böyük həcmli mənfəətlər istər milli gəlirin, istərsə də ölkənin dünya səviyyəsində tanınmasına əvəzolumaz təsir etməkdədir.

Müasir zamanda dövlətlərin turizm siyasəti:

- Turizmin inkişafı üçün qarşıya yeni məqsədlər, yollar, imkanlar qoyur;
- İqtisadi hədəfə yönəlir və turizmdən gələn gəliri maksimum həddə çatdırmağa hədəflənir;

Turizm sektorunda olan mövcud sosial və psixoloji problemləri, müxəlif davranış və fikirləri tənzimləyir, problemlərin qarşısını almağa istiqamətlənir. Bir ölkədə turizmi inkişaf etdirmək üçün aşağıdakı sxemdə qeyd olunan faktorlar əsas şərtlərdəndir:

Sxem 3.1

Azərbaycanda bu gün əsas hədəf neftdən olan asılılığı azaltmaq, qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəlməkdir. Respublikamızda iqtisadiyyatın birtərəfli inkişafının qarşısının alınması istiqamətlərində müxtəlif planlar hazırlanır, tədbirlər həyata keçirilir. Bu sahədə turizmin inkişafına ayrıca diqqət göstərilir. Ölkənin turizm

potensialı çox əlverişlidir və inkişafı təsərrüfatın bütün sahələrinə təsir edir və stimullaşdırır. Respublikamızda həyata keçirilən turizm siyasəti iqtisadi inkişafa yönləndirilir.

Turizm sektorunu tənzim edilməsində dövlət siyasətinin əsas məqsəd və prioritetləri aşağıdakı kimi səciyyələndirilir:

1. Ümumi milli gəlirdə turizmin payının artırılması. Bunun üçün dövlət mexanizmləri vasitəsilə turizmin inkişafı üçün əlverişli biznes və investisiya mühitinin yaradılması, turizm infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi;
2. Turizm məhsulu istehlakçılarının hüquqlarının müdafiəsi. Hər bir ölkədə bu hüquq “İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqda” qanunla qorunur.
3. Ölkənin turizm rekreasiya ehtiyatlarının qorunması və bunun qanunvericilik sənədləri ilə tənzimlənməsi.
4. Turizm fəaliyyətinin müsair normalara cavab verən səviyyədə təşkili.

Sadalanaların həyata keçdirilməsi üçün dövlət siyasəti aşağıdakı vasitə və üsullarla tənzim etməni reallaşdırır:

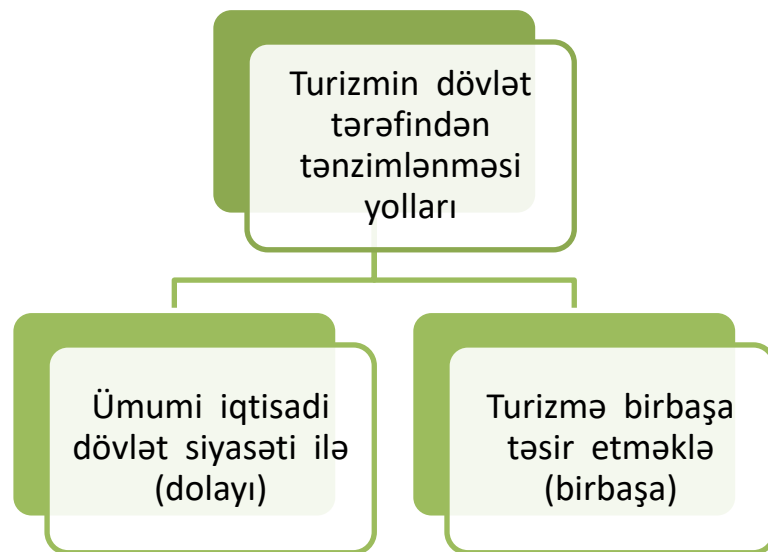
- ❖ Turizm fəaliyyəti ilə məşğul olanların qeydiyyatını tənzimləyən hüquqi-normativ baza;
- ❖ Turizm müəssisələrinin sertifikatlaşdırılması və müəyyən standartların təmini;
- ❖ Vergi qanunvericiliyi;
- ❖ Xarici iqtisadi fəaliyyət haqda normativ aktlar;
- ❖ Gömrük kodeksi və s.

Turizmin inkişafında dövlətin mövqeyi ilə şirkətlərin mövqeyi fərqlidir. Şirkətlər üçün rezident turistlərin haradan gəldiyinin fərqi olmadığı halda dövlət daxili turizmlə yanaşı gəlmə turizmin inşafında daha da maraqlıdır. “İqtisadi eqoizm” mövqeyi tutan şirkətlərdən fərqli olaraq dövlət ümummilli mənafe üçün çıxış edir. Burada iki məqam fərqləndirilir. Turist məhsulu istehlak edir və ölkənin turizm sənayesinin inkişafına töhvə verir. Bu məqsədlə onun mənşəyinin gəlmə və ya yerli

olmasının heç bir fərqi yoxdur. Digər tərəfdən məhz xarici turist ölkənin tədiyyə balansını aktivləşdirir, bu da bütün dövrlərdə dövlətin qayğılarındanandır.

Sxem 3.2

Turizmin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi yolları.

Turizm dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin məğzi cəmiyyətdə turizmin əsas rolu dövlət tərəfindən lazımi dərəcədə qiymətləndirilməklə, bu sahənin inkişafı üçün mühüm olan bütün imkan və resurslardan istifadə edilir. Mövcud imkanlardan ən mühümü hüquqi baza yaratmaq, turizm məhsulu istehsal edən turizm təşkilatlarının və turistlərin hüququnu qorumaq, fəaliyyətdə olan təşkilatlara vergilərdə güzəştli şərait yaratmaq, turizm infrastrukturunun yaradılmasına və inkişafına kömək etmək və bu sahəyə irihəcmli investisiyalar cəlb etməkdir.

Müasir dövrdə turizmin inkişafında dövlətin fəaliyyətinin istiqamətləri belədir:

- ✚ Turizmin inkişafı üçün digər iqtisadi fəaliyyət sahələrində həyata keçirilən tədbirlərin qarşılıqlı əlaqəsi;
- ✚ Turizmin fərdi, ailəvi, qrup şəklində inkişaf etdirilməsi;
- ✚ Turizmin maddi bazasının inkişafı ;
- ✚ Texniki əməkdaşlıq;

- Informasiya mübadiləsinə dəstək;
- Xaricə turist çıxışının maliyyə təminatının həlli;
- Beynəlxalq turizmin inkişafı ilə bağlı xarici turist agentlikləri və nəqliyyat kompaniyalarının dəstəklənməsi;
- İl boyu turizm fəaliyyətinin təmin olunması;
- Turizmin inkişafına dair konfrans və simpoziumların keçirilməsi.

Turizmin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi birbaşa dövlətin regional siyasəti ilə bağlıdır. V.Strjalkovski qeyd edir ki, regionlarda turizmin inkişafının iqtisadi əlverişliliyi formalaşır. Lakin inkişaf üçün kifayət etmir. İnfrastrukturun, yolların, abidələrin, muzeylərin, kadr məsələlərinin, xidmətlərin qaydaya salınması zəruridir və bunlar yüksək səviyyəli rəqabətqabiliyyətinə malik olmalıdır.

Turizm inkişafının intensivləşməsinə mühüm təsir göstərən vasitələrdən biri dövlətin sosial turizmə dəstəyidir. Bu dövlət siyasəti təkcə turizm sənayesini yox, həmçinin dövlətin bütöv milli iqtisadiyyatının dirçəlməsinə səbəb olur.

Ölkələrin öhdəliklər dairəsi ilə əlaqədar Haaqa Bəyannaməsində 10 prinsip irəli sürülmüşdür və hər biri turizm sahəsinin inkişafı üçün zəruri aspektləri özündə ehtiva edir. Bu prinsiplər içərisində dövlətin turizm planlaşdırılması üçün ən vacibləri üçüncü və onuncu prinsipdir.

Üçüncü prinsip ekoloji aspekti əks etdirir. Bu prinsipə görə inkişaf konsepsiyasına əsaslanan turizm sahəsinin inkişafının kompleks şəkildə planlaşdırılmasına kömək etməlidir. Onuncu prinsip dövlətin turizmi tənzimləməsini nəzərdə tutur. Bu prinsipə görə turizm dövlət tərəfindən ardıcıl və kompleks şəkildə planlaşdırılmalıdır.

Dünyanın bütün dövlətlərində yerli turizm idarələrinin öhdəliklərini, hüquqlarını artırmaq lazımdır. Belə ki, texnika və texnologiyanın inkişafı olə turizmin rolu da artır.

Sosial turizmin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin əsas prioritet istiqaməti olmaqla insalara uyğun iş yerləri, sosial məhsullar, büdcəyə alternativ gəlir təklif edən və eyni zamanda əhəlinin sağlamlığına köməkçi olan dövlətin fəaliyyət dairəsidir.

Sosial turizm sahəsində dövlət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər aşağıdakılardır:

- turist məhsulunun ayrılmaz tərkib hissəsi olan qeyri – iqtisadi xarakter daşıyan əlavə dəyərin formalaşdırılması;
- sektorlar arasında (sosial, özəl və dövlət) partnyorluq münasibətlərinin formalaşdırılması;
- tərəf müqabillərinin mənafeələrini nəzarət altında saxlamaqla, turizm sahəsində yeni sosial tədbirlərin təşkili və sosial yanaşmaların həyata keçirilməsi;
- istehlakçılar arasında mədəni, irqi, dini mənsubiyyət, sosial mövqeyi və fəlsəfi – ideoloji baxışları baxımından ayrı – seçkiliyin qarşısının alınması;
- insanların mənəvi cəhətdən inkişafın etməsini təmin edən maarifçilik, sosial və mədəni vəzifələrin həll edilməsinə hədəflənən fəaliyyətin həyata keçirilməsi.

Turizmin inkişafa olan meyli ölkənin qanunvericiliyində də öz əksini tapmışdır. 1999-cu ildə Milli Məclisdə “Turizm haqqında” qanun qəbul edilmişdir və həmin ilin 27 iyununda Heydər Əliyev “Turizm haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi haqqında” fərman imzalamışdır. Bu qanun vasitəsilə turizm bazarının hüquqi əsaslarının müəyyən edilməsinə yönələn dövlətin siyasətinin prinsipləri, ölkədə turizm fəaliyyətinin əsasları, turizm sahəsində qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsi, sosial – iqtisadi inkişafın təminatçılarından biri olaraq turizm ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması qaydaları müəyyənləşdirilmişdir.

Ölkədə region və şəhərləri əhatə edən 100 - dən çox turizm firması fəaliyyət göstərir və bunlar xarici turistlərin qəbulu, xarici və yerli əhaliyə turist xidmətləri göstərirlər. Mehmanxanalardan 149 – u rəsmi olaraq qeydiyyatdan keçmişdir. Həmin

hotellərdə yerlərin ümumi sayı 5000 - dən çoxdur. Ölkənin turizm üçün əlverişli imkanları olan regionlarında müasir səviyyəli özəl müalicə və istirahət mərkəzləri fəaliyyət göstərir. Ölkə ərazisinə daxil olan turistlərin sayı 1 milyonu ötüb keçib. Turizmin inkişafında dair Prezidentin imzaladığı fərmanlar mühüm addımlara səbəb olmuşdur.

Bazar iqtisadiyyatının mahiyyəti dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin minimuma endirilməsi olsa da turizmin inkişafında bu təsir durmadan artır. Yüksək texnologiyaların İEO - lərin əlində cəmləşdiyi halda böyük gəlirə malik turizm sənayesi zəif inkişaf etmiş və keçid dövrünü yaşayan dövlətlərin iqtisadiyyatlarının böhrandan çıxmasına yardımçı olur və inkişafına təkan verir. Buna görə dövlətlər turizm sferasında investisiya cəlbəediciliyini artırmaq üçün aşağıdakı təcrübələrdən faydalanırlar:

- Azad ticarət zonalarının yaradılması və vergilərin azaldılması;
- Sərhəd rəsmiliyinin sadələşdirilməsi;
- Milli və beynəlxalq layihələrdə iştirakın artırılması;
- Turizmin inkişafına dövlət investisiyalarının yönəldilməsi.

Təcrübələrdən məlumdur ki, dövlətin vergiləri ləğv etməsi, infrastruktur sahələrə qoyduğu investisiyalar, çəkdiyi xərclər turizmdən yüksək gəlir əldə olunması nəticəsində tez bir zamanda büdcəyə qayıdır. Ölkənin imicinin reklamı turizmin inkişafına əvəzedilməz təsir edir. Bu bir reginda yerləşən ölkələrin oxşar təbiət, resurslara malik olması ilə əlaqələndirilir. Belə olduğu halda ölkənin fərqli, özünəməxsus üstünlüklərinin aşkar edilməsi və potensial xarici turistlərə bu məlumatlardan faydalanaraq reklam olunması məqsədyönlüdür.

3.2. Dövlətin sahibkarlığa dəstəyi proqramları və turizm

Respublikada turizm sferasında sahibkarlıq istiqamətlərinin əmələ gəlməsi, formalaşması, həmçinin maddi-texniki bazanın gücünün artırılması yeni dövrün mühüm prioritetlərindən biridir. Hesablamalara görə, 2001-ci ildən müasir dövrə qədər olan müddətdə ölkəmizdə turizm xidmətləri göstərən 140 özəl müəssisə qeydə alınmışdır. Bu müəssisələr həm yerli, həm də xarici turistlərin tələbatını ödəyir, onlar üçün ekskursiyalar təşkil edir.

İqtisadiyyatın turizm sahəsi sahibkarlar üçün ən başlıca sahələrdəndir. Ölkəmizdə turizm sahəsi ilə bağlı olan qurumların sayı 120-dən çox olsa da bu sahə hələ də tam işlək vəziyyətdə deyil. Bu sahələr içində getmə turizmi ilk mənimsənilən sahə olmuşdur. Çünki getmə turizmi gəlmə turizminə nəzərən daha sərfəlidir, reklamsız fəaliyyəti mümkündür. Turizm sferasını daha da genişləndirmək üçün bir çox ölkələr hətta kasıb ölkələr də reklamdan istifadə edirlər. Əgər reklama yetərinə vəsait ayrılırsa, o ölkə dünya bazarında bir çox ölkələrdən geri qalır.

Əmək fəaliyyəti üçün təbii ehtiyatların, resursların çox olması və mənfəət əldə edilməsi məqsədi turizm sahibkarlığının ilkin şərtlərindən biridir. Hər sahibkar turizmin mühüm istiqamətlərindən biri olan xidmət və məhsul təklifini müəyyənləşdirir, xərclər və məsrəflərinə müvafiq resurs mənbələri tapır və dünya standartlarına uyğun olaraq istehlak strukturu yaradır. Bunun üçün isə texnoloji proseslər və menecment idarəçiliyinin təşkilati istiqamətlərini müəyyənləşdirir və bazar xüsusiyyətlərinə uyğun rəqabət mühiti şəraitində bazara çıxmağa cəhd edir.

Sahibkarlığın ərazi və sahə strukturunu formalaşdırmaq üçün uzunmüddətli meyarlar və maraqları təmin olunmalıdır. Belə ki, respublikamızda əmək ehtiyatlarının 50% - nin regionlarda olması, dağlıq regionların turizmə yararlı olması, təbii coğrafi şəraitin və eyni zamanda regionların inkişafı ilə bağlı sosial – iqtisadi inkişaf proqramı çərçivəsində əsaslı addımların atılmasının strateji məqsəd olması,

məhz regionlarda turizm sferasının inkişafına və turizmin sahibkarlıq növü kimi başlıca sahəyə çevrilməsinə şərait yaradır. Respublikamızda həyata keçirilən islahatların başlıca xüsusiyyətləri, özəl sektorun inkişafı, bununla yanaşı torpaq üzərində xüsusi mülkiyyətin və kənd təsərrüfatının əsas inkişaf sahəsi olması və ölkə əhalisinin məşğulluq səviyyəsindəki mövcud reallıqlar, işsizlik amilləri kənd turizminin inkişafında və bu sahədə sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləmək və müxtəlif mexanizmlər vasitəsilə onu idarə etmək üçün xüsusi diqqət tələb edir.

Sahibkarlığın regionlarda inkişaf etdirilməsi həmin regionlarda kompleks şəraitin təmin olunmasında dövlətin rolu və mərkəzləşdirilmiş resursların bölgüsündə bərabərlik prinsiplərinin tətbiqi ilə səciyyələnir. Bu regionların inkişafı əhalinin işlə təmin olunması, onların həyat səviyyələrinin və tələbatlarının ümumi iqtisadi və şəhər göstəricilərinə yaxınlaşdırmaq regionlardakı resursları iqtisadi dövriyyəyə cəlb etməklə sahibkarlığın bütün növlərini inkişaf etdirmək əsas prioritet məsələ kimi qarşıya qoyulub. Təbiidir ki, turizm sahibkarlığı öz aktuallığı və kommersiya gəlirləri baxımından mənfəətli olması ilə bu mexanizmlər sistemində xüsusi yer tutur. Turizm gəlirləri əsasən yerli orqanlar və əhalinin mənafeyinə uyğun olaraq bölünür. Bu o deməkdir ki, turizm məhsulunun bazarı həmin ərazidə reallaşır, onun istehsalı və istifadə edilməsi üçün əhalinin müəyyən maraqları təmin olunur və büdcələrinə gəlir daxil olur.

Sosial – iqtisadi bir mexanizm kimi turizm üçün əhəmiyyətli olan şəraiti özündə birləşdirən region sahibkarlığının funksional sxemini bir sıra təyinedici və son səmərəlilik amilindən asılı olaraq yaratmaq mümkündür.

Regional sahibkarlığın funksional modelini sxemdə tədqiq edərkən nəzərə çatdırmalıyıq ki, turizm məhsulunun həcmi və strukturunun formalaşması və inkişafı bir sıra xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirir. Bunaları aşağıdakı şəkildə sıralaya bilərik:

- Regionun təbii-coğrafi şəraiti
- Regionda iş yerlərinin açılması

- İnfrastrukturun inkişafı
- Region əhalisinin maddi rifahı və tələbatın strukturu
- İxracın artması və əhalinin həyat səviyyəsi
- Regional büdcənin artması
- Regionun təbii artımı

Bütün bu xüsusiyyətlər xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafında əhəmiyyətli rolə malikdir.

“Azərbaycan Respublikası regionların 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı” Dövlət Proqramının əsas istiqamətlərindən biri ölkədə sahibkarlığın inkişafının artırılması, yeni potensial iş yerlərinin və müəssisələrin yaradılması, əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırılması, milli gəlirin və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsidir.

Sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyinin artırılması, təsərrüfat planlarının, sahibkarların investisiyalarının güzəştli qaydalarla kreditləşdirilməsi və iş adamlarının bu sektor barədə məlumatlandırılması üzrə bir sıra tədbirlər planı Dövlət Proqramına əsasən İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən reallaşdırılır.

15 fevral 2011-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təsdiq edilmiş “ Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların vahid məlumat reystrinin forması və aparılması qaydası haqqında” Əsasnamə 2011-ci il 1 may tarixindən təyin edilmiş qaydada dövlət tərəfindən həyata keçirilən hər bir nəzarət tədbirinin qeydə alınması eyni anda bir sahibkarlıq subyektində müxtəlif araşdırmaların həyata keçirilməsinin qarşısının alınması, müəyyən edilmiş məsələ üzrə aparılan yoxlamaların hansı tezlikdə baş verdiyinə nəzarət etməyə, eyni zamanda sahibkarlıq subyektlərinin əvvəlcədən aparılacaq araşdırmalar və 5 iş günü ərzində həyata keçirilmiş nəzarət tədbirinin nəticələri haqqında məlumat almalarına şərait yaradır. Belə ki, hər 3 aydan bir sahibkarlıq seqmentində yerinə yetirilən araşdırmalar haqqında, reystrdə qeydiyyat aparılmış məlumatlara dair Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və Nazirlər

Kabinetinə hesabatın təqdim edilməsi dövlət orqanlarının bu sektordakı fəaliyyətinə nəzarəti təmin edir.

Sahibkarlıq sahəsində normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi istiqqamətində bu günə kimi bir çox tədbirlər planı həyata keçirilmiş, qanunlar qəbul edilmişdir. Sahibkarlığın inkişafında aparıcı rola malik belə qanunlardan biri də 2 iyul 2013-cü il tarixində qəbul edilmiş "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarlarının maraqlarının müdafiəsi haqqında" qanundur.

Qanunda bu sahədə həyata keçirilən yoxlamaların məqsəd və prinsipi, həyata keçirilmə qaydaları və təşkili, bu prosesin həyata keçirilməsində məsuliyyət daşıyan vəzifəli şəxslərin və müvafiq orqanların hüquqları və vəzifələri, sahibkarların hüquqlarının müdafiəsi ilə əlaqədar bir sıra məsələlər öz əksini tapmışdır. Qanunda əsas məqsəd bu sahədə yoxlamaların həyata keçirilməsi zamanı vahid qaydalarının müəyyənəşdirilməsi və sahibkarların fəaliyyətinə (əgər varsa) edilən qeyri-qanuni müdaxilələrin əvvəlcədən qarşısının alınması və aradan qaldırılmasıdır. Respublika ərazisində aparılan yoxlama tədbirlərinin bütün növlərinin (araşdırma, müayinə, monitorinq, müşahidə, nəzarət, reydlər və s.) yalnız burada nəzərdə tutulan qaydada və hallarda, qabaqcadan vahid məlumat reyestrində qeydiyyatdan keçirilməklə həyata keçirilməlidir.

"Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda aparılan yoxlama tədbirlərinin məqsəd və prinsipləri aydınlaşdırılmışdır. Burada əsas məqsəd sahibkarlıq aid olan icbari tələblərə riayət olunmasının, həmçinin bu sahədə müvafiq yoxlayıcı orqanların sahibkarlara yardım etməsi yolu ilə əhəlinin həyat və sağlamlığının, eyni zamanda ətraf mühitin təhlükəsizliyinin təmin olunmasıdır.¹(25)

Regionlarda turizmin inkişafı tamamilə sahibkarlığa yaradılan imkanlar, dəstək proqramları çərçivəsində edilən maliyyə yardımları hesabına əldə olunur.

¹ http://edf-vec.org/gen/html/azl/destek/dovlet_desteyi.htm

Regionların iqtisadi potensialı təşərrüfat fəaliyyətini həyata keçirmək üçün lazım olan potensialdan xeyli aşağıdır. Bu potensialdan istifadə etmək üçün lazım olan pul kütləsinin əsas mənbələri mərkəzdən ayırmalar, əhalinin xüsusi vəsaitləri və xarici investorların, borc yolu ilə olsa da xarici kredit resursları hesabına həyata keçirilir.

Mərkəzləşdirilmiş büdcədən sahibkarlığa dəstək planı büdcədə hazırlanır, maliyyə vəsaiti biznes planı əsasında ayrılır və uzunmüddətli güzəştli olaraq sahibkarlara verilir. Təbii ki, bu mexanizmin həyata keçirilməsində biznes planlarının nə dərəcədə reallığı, maliyyə təyinatına görə işlənməsi, amortizasiya aşınmaları və marketing araşdırmaları nəticəsində gözlənilən əməli və çevik sahibkarlıq fəaliyyəti həyata keçirilir. Fəaliyyət dövrü ərzində xərclərin quruluşuna uyğun olaraq xüsusi vəsaitlərin istifadəsində bəzi vergi güzəştləri vasitəsilə turizm sahibkarlığını daha əlverişli imkanlara çıxarmaq olar.

Sahibkarlığın müxtəlif növləri ilə qanun çərçivəsində məşğul olmaq üçün dövlət orqanları tərəfindən lisenziya alınması çox vacibdir. 240 dan çox fəaliyyət növünə lisenziya verilməsi məcburidir. Lisenziya 2 ay müddətinə verilir. Əvvəllər Turizm fəaliyyətinə görə lisenziya rüsumu 2000 manat təşkil etdiyi üçün bir çox turizm firmaları qeyri - qanuni fəaliyyət göstərirdi. Həm də firmalar fəaliyyətlərindən əldə etdiyi gəlirdən vergi ödəmirdi. Hazırda isə bu məbləğ 4 dəfə azaldılmış və lisenziya müddəti 2,5 dəfə uzadılmışdır. Lisenziya verməklə dövlət hər hansı sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyir. Turizm fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən sahibkarlara dövlət müəyyən şərtlər qoyur. Sahibkar bu sahədə təhsilə, təcrübəyə, turist yerləşdirmə yerərinə, informasiya texnologiyalarına, dəqiq turist marşrutlarına malik olmalı, mehmanxana, nəqliyyat müəssisələri ilə müqavilələri olmalıdır. Xaricə turist göndərən firma turistləri qəbul edəcək şirkətlərlə müqavilə əsasında fəaliyyət göstərir.

Turizm sferasında sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsində mühüm şərtlərdən biri turizm infrastrukturunun yaradılmasıdır. Turizm infrastrukturu turizm

sferasında məhsulların istehsalının təşkil edilməsinin kompleks halında birləşdirilməsi sistemi və ya mehmanxana və bu tipli obyektlər, ictimai iaşə, əyləncə mərkəzləri və vasitələri, nəqliyyat növlərinin, sağlamaşdırma, idman, iş-peşə təyinatlı obyektlərin və turagent və turoperator fəaliyyəti göstərən ixtisaslaşmış təşkilatlar, eyni zamanda bələdçi xidmətləri göstərən təşkilatların cəmidir.

Turizmin genişlənməsi üçün vacib infrastrukturun yaxşı vəziyyətə çatdırılmasında özəl sektorla yanaşı, xüsusilə dövlətin də üzərinə ciddi məsuliyyət düşür. Bunun üçün isə qarşılıqlı fəaliyyət planı hazırlanması, güzəştlərin və birgə fəaliyyətin reallaşması zəruridir.

Müasir dövrdə ölkəmizdə turizm sektorunda beynəlxalq əlaqələrin təşkili və inkişaf etdirilməsi, turizmin inkişafı üçün görünən imkanlarının təbliği, milli turizmin inkişafı və turizm infrastrukturlarının yeniləşməsi və modernləşməsi sahəsində konkret istiqamətlər müəyyənləşdirilib. Dövlət proqramları vasitəsilə bütün sərvətlərdən maksimum şəkildə səmərəli istifadə etməklə, turizmi inkişaf etdirmək, gözlənilən nöqtəyə çatdırmaq qarşıya məqsəd olaraq qoyulmuşdur. Həmçinin Azərbaycanda turizmi inkişaf etdirmək məqsədilə dövlətin qarşıya qoyduğu aşağıdakı vəzifə və öhdəlikləri vardır:

- turizm sektorunda sahibkarlığı, öncəliklə isə kiçik və orta sahibkarlığı inkişaf etdirmək, beləliklə rəqabət qabiliyyətli turizm bazarını yaratmaq;
- turistlərə göstərilən xidmətin keyfiyyətinin yüksəldilməsini, ümumdünya standartlarına cavab verməsini təmin etmək;
- turizm fəaliyyətində dövlətin rolunun artırılmasını həyata keçirmək;
- dövlət və yerli büdcələrdə turizmdən gələn gəlirin payının artırılması;
- turizmin infrastrukturunu, onun əsasını, maddi - texniki bazasını möhkəmlətmək;
- turizm firmalarının beynəlxalq turizm proqramlarında iştirakını təmin etmək, bunun vasitəsilə xarici investorların diqqətini turizm sferasına cəlb etmək.

Bu vəzifələrin hər birinin düzgün yerinə yetirilməsi ağır və məsuliyyətli iş olmaqla yanaşı turizmin inkişafında nəzərə çarpacaq dərəcədə əsaslı irəliləyişə səbəb olacaq.

3.3. Dövlətin kapital qoyuluşları və turizm nəticələri

Bölgəyə gələn turist sayındakı artım yeni yaşayış, yemək – içmək və istirahət obyektlərinin, ticarət sahələrinin və digər infrastruktur investisiyalarına olan ehtiyacı artırır. Bütün bu fəaliyyətlər üçün xüsusi sektor, yerli və mərkəzi hakimiyyət orqanları tədbir görür və təyin olunacaq siyasətlər istiqamətində yeni sərmayələri hədəfləmək vəziyyətində qalır . Turizmin iqtisadi təsiri yalnız sektor içində özünü göstərmir. Turizmin digər sektorlarla sıx əməkdaşlıq içində olması səbəbiylə investisiya, məşğulluq və gəlir multiplikatoru əhəmiyyətli ölçüdə təsirli olmaqdadır.

İqtisadiyyatın tarazlığını və səmərəliliyini təmin etmək, məsrəflərin hər manatına çox məhsul və gəlir şəraitini, ictimai istehsalın planlı inkişafı investisiya vasitəsilə həyata keçirilir. Araşdırmalar göstərir ki, iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq bütün zamanlarda hər bir dövlətin milli iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşu problemi həmişə diqqət mərkəzində olub və aktual problemlərdən birinə çevrilmişdir. Bu onunla izah olunur ki, iqtisadiyyatda artım sürətini təmin etmək onun stabil səviyyəsini yaratması, milli iqtisadiyyatın bütün sahələrinin dayanıqlı inkişafının qorunması, əhalinin mənafeyinə cavab verən və bazar mühitinin formalaşması daxili və xarici investisiyanın səfərbərliyə alınmadan və düzgün istifadədən asılıdır. Bu da ondan irəli gəlir ki, investisiya milli iqtisadiyyatın əsas mənbəyidir və mənbə nəinki istehsalın inkişafına, eyni zamanda iqtisadiyyatın bütün sahələrində ciddi sosial yönümlü dəyişikliklərin baş verməsinə səbəb olur.

Turizmin tipik xüsusiyyəti, bir-birindən fərqli qollarda fəaliyyət göstərən çox sayda kiçik vahidlərdən meydana gəlməsidir. Bu vahidlər kiçik restoranlar, motel, otellər, əl sənətləri satış dükanları və s. sayıla bilər. Beləliklə, rəhbərliyin

infrastruktura investisiya qoyması, bir çox kiçik müəssisələrə investisiya qoyulmasına təşviq edir. Bu müəssisələrin sərmayə ehtiyaclarının nisbətən aşağı olmasıyla birlikdə, qoyulan investisiyalar sürətlə nəticə verməkdədir.

Ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafının artırılmasına və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə nail olmaq üçün əsas şərt olan xarici və daxili kapitalın tarazlı bölüşdürülməsi və onların səmərəliliyinin artırılması istiqamətlərində vacib tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir. Turizmə yatırılan kapitalın səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri ilə əlaqədar dövlətin istifadə etdiyi mexanizmlərə aşağıdakılar aiddir:

- Turizm sahəsində vergi güzəştlərinin tətbiq olunması;
- Turizm sferasının gəlirli fəaliyyətini tənzimləyən iqtisadi mexanizmlər və normativ hüquqi aktlar sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- Turizm sferasına daxili və xarici kapital axını mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi;
- Turizm sferası üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması sisteminin və hazırlığın elmiliyinin artırılması.

Turizmin dövlət iqtisadiyyatına müsbət təsir göstərməsi üçün turist müəssisələri yerli kadrlardan və resurslardan maksimum dərəcədə səmərəli istifadə etməlidir. Əgər kapitalın böyük hissəsi xarici müəssisələrin əlində cəmləşərsə, ölkə iqtisadiyyatı bu kapitaldan asılı vəziyyətə düşər. Beləliklə, uzun müddət belə davam edən halda turist sərvətləri tükənə bilər və hətta xarici bazarda bu məhsula tələb yaranmaya bilər.

Ölkənin qənaət səviyyəsinin artması, investisiyalar gedəcək olan payın yüksəlməsinə və investisiya miqdarının ölkə içi və ya xaricində artması isə milli gəlir ilə adambaşına düşən gəlirin artmasına gətirib çıxaracaq. Bənzər şəkildə, ölkə içindəki kredit faiz dərəcələrinin yüksəlməsi investisiyalar ayrılacaq olan mənbənin azalmasına, bu da nəticə etibarilə milli gəlirin düşməsinə səbəb olacaq. Hansı sektor

və hansı müəssisə olursa olsun, istehsalın son dərəcə kompleks hala gəldiyi indiki vaxtda, istehsal üçün lazımlı olan bütün sərmayəni öz maliyyə vəsaitləri ilə qarşılayan müəssisə sayı olduqca azdır. Bu səbəbdən faiz dərəcələri yüksəldikcə, investisiya qoymaq məqsədiylə müəssisələr tərəfindən tələb edilən fond miqdarı azalır, bu da uzun dövrdə ölkədəki milli gəlirin azalmasına və insanların rifah səviyyələrinin düşməsinə səbəb olmaqdadır. Bu məzmununda investisiyalar, bir ölkə üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir və əgər investisiya yoxdursa, istehsal da yoxdur deməkdir. İstehsal dayanmışsa, iqtisadi olaraq da böyümə olmaz və ölkədə də yoxsulluq geniş vüsət alar.

Maliyyə vəsaitləri hesabına iqtisadiyyata qoyulan əsaslı kapitalın həcmnin artması son dövrlərdə Azərbaycanda kapital reytinginin artmasına gətirib çıxarmışdır. Bununla yanaşı, sahibkarlığın subyektlərinin fəaliyyət göstərməsi üçün vacib olan sosial infrastrukturun yaranmasını da təmin etmişdir. Büdcədə investisiya qoyuluşları üçün nəzərdə saxlanılan vəsaitlərin getdikcə artması da cəmiyyətin daim artan sosial və iqtisadi tələbatlarının təmin olunmasına, ölkənin cari istehsal potensialından səmərəli şəkildə istifadə edilməsinə, texnika və texnologiyanın nailiyyətlərinin istehsalata tətbiq edilməsinə şərait yaratmışdır.

Ölkədə investisiyaların iqtisadi artım tempini təmin edə bilmək və yüksək səviyyədə saxlanılması iqtisadiyyatda yaradılan işgüzar mühitin keyfiyyətindən və xarakterindən birbaşa asılıdır. Əlverişli işgüzar mühit, qənaətbəxş investisiya iqlimi iqtisadiyyata özəl daxili və xarici investisiyaların cəlb olunmasına və bu da öz növbəsində uzunmüddətli iqtisadi sabitliyin təmin edilməsinə imkan verir.

Milli iqtisadiyyatın xarici turizmdən asılılığı əsasən inkişafda olan ölkələr üçün təhlükəlidir. Turizm mərkəzləri tamamilə xarici capital hesanına fəaliyyət göstərəndə və ölkə iqtisadiyyatı ilə heç bir əlaqə daşımayanda turizmin inkişafı ölkə iqtisadiyyatına fayda deyil, böyük ölçüdə ziyan verir. Bir sözlə, beynəlxalq turizmin

inkişafı belə olduğu halda yerli istehsalın məhv olmasına nəticədə də bahalaşmaya gətirib çıxara bilər.

Turizm, özü texnoloji sərmayələri də özü ilə gətirəcəyi üçün ölkənin idxal meylini artırır. Bu vəziyyət, xüsusilə lazımlı sərmayə və texnologiyaya sahib olmayan geri qalmış ya da inkişaf etməkdə olan ölkələrdəki turizm hərəkətləri üçün vacib məsələdir. Ölkə daxilindəki müəyyən bölgələrdə turizmin inkişaf etdirilməsi, yerli və xarici turistlərlə yanaşı, işləmək məqsədi ilə o bölgəyə gələcək kəslərin mal və xidmət qruplarına göstərəcəkləri tələb, bölgədəki mal və xidmətlərinin qiymətlərinin artmasına (regional inflyasiya) yol açır. Bu vəziyyətdən isə, o bölgədəki uzun illər yaşayan yerli xalq daha çox təsirlənir.

Məlumdur ki, ölkəmizdə turizm sektorunun müasir və ənənəvi sahələri vardır. Bu sahələrə mədəniyyət, əyləncə, təbiət, yerləşdirmə və s. istiqamətlər aiddir. Bu sahələrdə turizmin inkişafının genişləndirilməsi səbəbilə turizmdə sahibkarlığın inkişafı vacib şərtlərdən biridir. Lakin, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı üçün bir sıra problemlər yaradır. Problem yaradan əsas ünsürlərdən biri maliyyə vəsaitinin çatışmazlığıdır. Cari maliyyə vəsaitlərinin bu sektora istiqamətləndirilməsi, bu sahədə səmərəli istifadəsi mühüm məsələlərdəndir.

Turizmdə sahibkarlıq fəaliyyətinə yönləndirilmiş investisiyalar daxili və xarici olmaqla iki növə ayrılır. Digər sektor investisiyalarında olduğu kimi, turizm sərmayələrinin də özünə xas bəzi xüsusiyyətləri var. Bu sektora investisiya qoymaq istəyən adam və təşkilatların turizm sərmayələrinin önə çıxan xüsusiyyətlərinin nələr olduğunu bilməkləri lazımdır. Beləcə gəlir - xərc analizinin daha həqiqi bir şəkildə edilməsi ilə təsirli və doğru bir investisiya qərarı alınması təmin edilmiş olacaq. Bu məlumatların əsasında turizm sərmayələrinin ən diqqətəlayiq və önə çıxan xüsusiyyətləri aşağıda sıralanmaqdadır:

- Turizm sərmayələri, quruluş və müəssisə mərhələsində böyük miqyasda sabit sərmayə yatırımına ehtiyac duymaqdadır. Bundan əlavə texnoloji inkişafı və

dəyişən istehlakçı tələbatlarının ödənilməsinə istiqamətlənən investisiyaların ciddi ölçülərdə olması xərcləri artırır.

- Turizm sərmayələri içərisində bəlkə də ən əhəmiyyətli infrastrukturə bağlı olanlardır. Infrastruktur sərmayələrinin qoyulmadığı bir turizm bölgəsində, qoyulacaq olan digər turizm sərmayələrinin qazanlı olmasını gözləmək çox şüurlu bir düşüncə və davranış deyil.
- Turizm; başda terror və müharibə hadisələri ilə təbii fəlakətlər olmaqla siyasi və iqtisadi qeyri – sabitlikdən, hökumət böhranlarından və s. mənfi hadisələrdən çox tez təsirlənən bir sektordur. Bu cür hadisələr qarşısında iqtisadiyyatdakı digər mal və xidmətlərin istehsalı, istehlakı və ya ixracatı davam edərkən, turizm məhsulu bundan çox mənfi təsirlənməkdədir.

İEOÖ-lərdə turizm sferasının inkişafına diqqətinin artması ilə yanaşı, bizim ölkəmizdə də həmin əlamətlər nəzərə çarpır. Turizmin infrastrukturunun, maddi-texniki bazasının beynəlxalq standartlarına müvafiq təşkili üçün bu sahəyə yönəldilən vəsaitlərin həcmi artırılmaqdadır.

Respublikamızda iqtisadiyyatın, həmçinin turizm sferasının inkişafında xarici kapitalın rolunun artmasını nəzərdə saxlayaraq, kapitalın bölüşdürülməsinin metodoloji yanaşma baxımından təkmilləşdirilməsi məsələsini zərurləşdirir. Onların bölüşdürülməsi zamanı bu sahəni yaxud hər hansı digər sahələri başlıca sahə kimi qəbul edib kapitalın 80-85%-ni həmin sahəyə yönəltmək məqsədəuyğun deyildir. Həmin sahənin respublika daxilində istehsal edilən ÜDM-də xüsusi çəkisi nəzərə alınmalı və daha sonra xarici kapitalla olan tələb təmin edilməlidir.

Ölkəmizin turizm bazarında satışa çıxarılan məhsulların və təklif olunan xidmətlərin ümumi dəyərinin ölkə üzrə xüsusi çəkisi təxminən 4%-ə yaxındır. Buna baxmayaraq, kapitalın sahələrarası bölgüsü zamanı bu resursların daha az hissəsi nəzərə alınır. Bu isə məlum məsələdir ki, turizmin lazımi dərəcədə inkişaf etməsinə mane olur.

Mövcud infrastrukturun və turizm müəssisələrinin genişləndirilməsi, təkmilləşdirilməsi və yenilənməsi məqsədilə edilən investisiya xərcləri və mövcud turizm məhsullarının inkişaf etdirilməsi, istehsal və satışının asanlaşdırılması məqsədi ilə edilən xərclərdə turizm investisiya həcmi içində düşünülməlidir. Xülasə olaraq, turizm məhsulunun istənilən standart və miqdarda ortaya çıxarılması üçün daha əvvəldən lazımlı investisiyaların planlaşdırılması və keçirilməsi lazımdır. Bir ölkə təbii, tarixi və ya mədəni baxımdan çox zəngin maliyyə resurslarına sahib olsa da bunları turistlərə fayda verəcək sərmayələri yapamamışsa o ölkədə turizmin inkişafı mümkün deyil.

Azərbaycan Respublikasında turizmin intensiv inkişafı üçün əlverişli şərait yaradan rekreasiya ehtiyatlarından səmərəli istifadə etmək üçün əvvəlcə regionların daxili və xarici kapitalla olan tələbatını müəyyən etmək lazımdır. Yalnız daxili investisiyalar hesabına inkişaf etməsi qeyri-mümkün olan rekreasiya ehtiyatlarının təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb olunması üçün dünya üzrə investisiya bazarında təklif olunmalıdır. İstənilən nəticənin əldə olunması üçün dövlət tərəfindən reklam-informasiya təminatı yüksək səviyyədə həyata keçirilməlidir.

Bu da ölkəyə cəlb olunacaq xarici investisiyaların həcmnin artmasına şərait yaradacaqdır. Nəticə olaraq turizm sektoruna yönəldilən xarici investisiyaların hər bir dolları Respublikada yeni qabaqcıl sahənin formalaşması prosesini gücləndirəcək. Bu isə öz növbəsində iqtisadiyyatın davamlı inkişafına müsbət təsir edəcək.

Respublikamızda xidmət sahəsi inkişaf etməkdədir, müasir dövrdə bu sahəyə yatırılan daxili və xarici investisiyalar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkəmizdə xarici investisiya lazım olan səviyyədə mühafizə olunur. Qanunvericilik də bu məsələni təmin edir, həmçinin dövlətin rəhbərliyinin həyata keçirdiyi siyasət bunları əhatə edir. Bunun təsiridir ki, Azərbaycan adambaşına düşən xarici kapitalın həcminə görə MDB ölkələri arasında ilk sıradadır.

Respublikada sahələrin iqtisadi və sosial cəhətdən inkişaf etdirilməsi üçün 2016-cı ildə maliyyə mənbələrindən əsas kapitalla yönəldilən ümumi vəsait 14 903,4 mln manat təşkil etmişdir. Bu əvvəlki ildə ayrılmış vəsaitin 26,1% azaldığını göstərir.

Sərf olunmuş vəsaitin 2 303,4 mln manatı və ümumi vəsaitin 15,6%-i xidmət sahələri üzrə obyektlərə istifadə olunur.

Hesabat ilində maliyyə mənbələrindən əsas kapitalla hər biri üçün 1,7% nəzərə alınmaqla kənd təsərrüfatı, sosial təminat, dövlət idarəetməsi və müdafiə, balıqçılıq və köməkçi və inzibati xidmətlərə, hər biri üçün 0,1% olmaqla işə ictimai işə, ölkəyə gələn turistlərin yerləşdirilməsi və digər sahələrdə göstərilən xidmətlərə sərf olunmuşdur.² (26)

İnvestisiya fəaliyyəti üçün bir sıra risklər yaradılır ki, bu da öz növbəsində, turizmin fəallığına təsir edir. Aparılan təcrübəyə əsasən bu riskləri aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

- Bəzi sosial risklər də daxil olmaqla siyasi risklər – Bu cür risklər əsasən dövlətin siyasi gedişlərindən irəli gəlir, ayrı - ayrı siyasi qərarların verilməsindən və eləcə də ölkələrarası münasibətlərdən asılı olan risklərdir.
- Maliyyə riskləri – Bu əsasən ölkəyə və onun hüquqi şəxslərinə verilən borc kapitalının ödənilə bilməsi imkanlarını müəyyən edən risklərdir.
- Əməliyyatlar üzrə risklər – bunlar aşağıdakılardır:
 - a) xarici ticarət fəaliyyəti ilə (xarici ticarət riski);
 - b) istehsal fəaliyyəti ilə əlaqədar risklər (istehsal riskidir.)

Təbii ki, investisiya fəallığının yüksəldilməsi üçün riskləri maksimum şəkildə aradan qaldırmaq lazımdır. Bu riskləri azaltmaqla investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması əsas istiqamətlərdən biri kimi investisiya fəallığına müsbət təsir göstərir. İnvestisiya sahəsinə kapital axınını təmin etmək üçün dövlət tərəfindən

² <http://fins.az/bank/914592/iqtisadiyyata-investisiya-qoyulusu-azalib.html>

həyata keçirilən siyasətə, həmin ölkənin beynəlxalq müqavələri və onlara necə əməl edilməsi, dövlət idarəetmə funksiyalarının sabitliyi, dövlətin iqtisadi fəaliyyətə müdaxilə etməsi miqyası və metodları, dövlət aparatının səmərəli işləməsi qəbul olunmuş qərarların operativ və iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsində ardıcılığın gözlənilməsi və s. təsir edir. Bütün bu deyilənləri nəzərə alsaq, Azərbaycanda investisiya mühitinin formalaşması sahəsində görülən işləri və formalaşmış mühiti müsbət qiymətləndirmək olar. Lakin bu o demək deyildir ki, görülən müsbət işlərdən başqa, digər problemlər də mövcud deyildir. Daha yüksək nəticələr əldə etmək üçün bu sahədə davamlı və ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi çox vacibdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dissertasiya mövzusunda Azərbaycanda turizmin sosial iqtisadi inkişafının mərhələləri və müasir vəziyyəti nəzərdən keçirilib, bu da həmin sahədə aktual olan əsas problemləri aşkar etməkdə və respublikada turizmin sosial –iqtisadi inkişafının əsas istiqamətlərini və perspektivlərini əsaslandırmağa imkan yaratmışdır. Turizmin sosial-iqtisadi inkişafının təşkilati strukturunda islahatlar həyata keçirmək yolu ilə onun dövlət tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər qeyd edilmişdir.

Digər sahələrdə olduğu kimi, turizm sektorunda da istehsal - istehlak edilməkdə, əmək məşğulluğu başlıca ünsür olmaqda və investisiya qoyulmasına davam edilməkdədir. Bununla birlikdə, məhsulun reklam edilməsi, satışa çıxarılması, keyfiyyəti, paylaması ilə yeni investisiyalar, məşğulluqla bağlı ətraflı işlər görülməkdədir. Bütün ölkələrdə dövlət və sektor nümayəndələri bu sektorun iqtisadi əhəmiyyətini dərk etdikləri üçün turizmin hər mənada dəstəklənilməsindən yanadırlar. Çünki dünya daxilində bu sektoru maraqlandıran makro iqtisadi təməl göstəricilərə baxıldığı zaman, sektorun son əlli il içində ortaya qoymuş olduğu performans bunu açıqca təsdiqləməkdədir.

Son illər ölkəmizdə turizm sahəsinin təkmilləşdirilməsi üçün bir sıra tədbirlər görülməkdədir. Qüvvədə olan çoxsaylı aktlar, keçirilmiş islahatlar ölkənin turizm resurslarından istifadəsi onun təkcə neft ölkəsi kimi deyil, həmçinin turizm imkanlarına, əlverişli coğrafi mövqeyə malik olan bir dövlət kimi tanınmasına şərait yaradır. Azərbaycan müstəqil bir dövlət olsa da, müharibə şəraitindədir. Artıq turizm imkanlarını reallaşdırmağın vaxtıdır. Bunun üçün də ölkəmizin turizm ehtiyatlarını lazımınca dünyaya tanıtmaya çalışmalıyıq. "Əvvəl evin içi, sonra çölü" prinsipi ilə hərəkət edərək turizm potensialını inkişaf etdirmək, bəzi xırda problemləri səliqəyə salmaq və onların həlli yollarını araşdırmalıyıq. Həmçinin bu sahənin inkişafına dair plan tərtib olunmalıdır. Turizm sahəsi ölkələrarası əlaqəni genişləndirmək, iqtisadi və

sosial inkişafı artırmaq üçün çox əhəmiyyətlidir. Əgər beynəlxalq səviyyədə lider ölkəyə çevrilmək istəyiriksə, əvvəla aparıcı dövlətlərlə əlaqəni gücləndirmək lazımdır.

Azərbaycanın davamlı inkişafı, bütün sosial proqramların uğurlu olaraq həyata keçirilməsi sosial təminat məsələlərinin bu gün də dünya dövlətlərinin qarşı-qarşıya qaldığı mürəkkəb problemlər fonunda dövlətin iqtisadi siyasətinin başlıca elementi olduğunu bir daha sübut edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənabları ölkənin gələcək sosial-iqtisadi inkişaf taleyini və Azərbaycan vətəndaşının maraqlarını daim üstün tutaraq “Azərbaycan sosial dövlətdir və burada hər şey insanlar üçün, hər şey Azərbaycan vətəndaşları üçün olmalıdır” deyə bildirmişdir.

Turizm sahəsində bir çox çatışmazlıqlar mövcuddur . Bunlar aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan turizm sahəsinə son illərdə az investisiya qoymuşdur (Ancaq bu ildən artıq bəzi tədbirlər görülməsi planlaşdırılır).
2. Ölkəmizdə Ümumdünya Turizm təşkilatının standartlarına, BMT-nin Statistika Komitəsinin göstəricilərinə ,dünya təcrübəsinə cavab verən informasiyalar mövcud deyil. Ölkəmizin qəbul etdiyi turistlərin sayı, onlara sərf olunan maliyyə vəsaiti ,viza vasitəsilə digər ölkələrə səyahət edən vətəndaşların sayı haqqında göstəricilər verilir. Göstərilən dəqiq olmaması turizm sahəsində mövcud olan cari vəziyyəti çətinləşdirir.
3. Turizm sahəsində sahibkarlıq fəaliyyətinin lazımi dərəcədə formalaşmaması, bəzi çatışmazlıqların mövcudluğu; bu problemin həlli qabaqcıl xarakter daşıyır.

4. Azərbaycanın turizm imkanlarından tam istifadə etməməsi və s.

Müasir şəraitdə turizmin ölkəmizin iqtisadi inkişafında və beynəlxalq aləmə ölkənin tanındılmasında böyük əhəmiyyəti vardır. Buna görə də Respublikada turizm sahəsinin inkişafının genişlənməsinə diqqətin artırılması zəruridir. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı təklifləri irəli sürmək istərdim:

1. Ölkə iqtisadiyyatında neft sektorunun rolu turizmlə əvəz oluna bilər. Turizm ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının tərkib hissəsi kimi daxili resurslardan səmərəli istifadə olunması və xarici investisiyalar hesabına ölkəyə əlavə gəlir gətirəcək.
2. Mövcud hüquqi bazanın beynəlxalq standartlara müvafiq şəkildə təşkil olunması. Viza rejiminin asanlaşdırılması məqsədilə bir çox ölkələrlə əməkdaşlığı genişləndirmək.
3. Xəzərsahili ölkələrin bağladıkları qarşılıqlı müqavilələr vasitəsilə kurizlərin (dəniz səfərləri) təşkil edilməsi və regional turizmin inkişafının genişləndirilməsi.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

Azərbaycan dilində:

1. Cabbarov Ə., Turizmin iqtisadi əsasları. Bakı 2015.
2. Bilalov B., Azərbaycanda turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi. Bakı 2006.
3. Yeganlı S.T., Hacıyev E.M., Turizm. Bakı 2006.
4. Hüseynov İ.H., Əfəndiyeva N.T., Turizmin əsasları. Bakı 2007.
5. Məmmədov C.A., Soltanova H.B., Rəhimov S.H., Beynəlxalq turizmin coğrafiyası. Bakı 2002.
6. Əlirzayev Ə.Q., Aslanova S.İ., Turizmin inkişafının sosial-iqtisadi problemləri. Bakı 2006.
7. Əlirzayev Ə.Q., Turizmin iqtisadiyyatı və idarəedilməsi. Bakı 2011.
8. Rəhimov S., Turizm-ekskursiya işinin təşkili. Bakı 2004.
9. Qurbanov F.İ., Azərbaycanda turizmin inkişaf problemləri. Bakı 2007.
10. Bilalov B., Turizmin tarixi. Bakı 2008.
11. Abadov M., Azərbaycan turizmi və onun inkişaf problemləri. Bakı 2014.
12. Məmmədov E.Q., Azərbaycanda turizm bazarının formalaşması. Bakı 2013.
13. Soltanova H., Azərbaycanda turizm və onun inkişafı. Bakı 2015.
14. Turizm işinin təşkili. Təlim vəsaiti. Bakı 2011.
15. Mahmudov C.İ., Regional bazarın formalaşması və inkişafında sahibkarlığın rolu. Naxçıvan 2003.

Türk dilində:

16. Kozak N., Genel Turizm Bilgisi. Anadolu Universitesi 2012.
17. Kozak M., Bahar O., Turizm ekonomisi. Anadolu Universitesi 2013.

Rus dilində:

18. И.А. Рябовой, Ю.В. Забаева, Е.Л. Драчёвой., Экономика И Организация

Туризма: международный туризм. Москва 2016.

İnternet resursları:

19. www.stat.gov.az
20. www.turizm.az
21. <https://ilkaddimlar.com/>
22. az.wikipedia.org
23. www.azerbaijan.az
24. www.radio.day.az
25. edf-vec.org
26. fins.az
27. novosti.az
28. azeritour.az

РЕЗЮМЕ

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА

Во введении обосновывается актуальность темы диссертации, характеризуется степень изученности проблемы, ставятся цель и задачи, обосновывается практическая значимость работы, раскрывается научная новизна исследования, а также отражаются сведения об апробации результатов исследования и их внедрении.

В главе I под названием «Теоретические основы развития туризма» проведен сравнительный анализ исторических этапов развития формирования системы туризма, а также наряду с изучением научных подходов различных ученых был проведен анализ систем туризма разных стран.

В главе II под названием «Исследование направлений развития туризма» анализируются развития туризма, пособий и нынешнего состояния туризма.

В главе III под названием «Государственная политика, и в развитии туризма» выдвинуты предложения по обеспечению устойчивости в развитии туризма, а также формирования и развития туризма.

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

SUMMARY

CONCEPTUAL BASIS OF THE DEVELOPMENT OF TOURISM

In an introduction part the paper introduce the importance of the problem, aims and objectives, the practical importance of the work and literature review and important scientific research done by the different scientist.

The first chapter called “The theoretical methodology basis for the development of tourism” legislative and economic aspects of tourism system comparatively investigated historical aspects of the formulation of tourism system and international experience.

The second chapter of the paper called “Research of directions of tourism development” analyzed current situation of tourism development assistance and benefits.

Last chapter named “In the development of tourism and public policy” investigated and gave policy implications on public policy, benefits and development sustainability.

The dissertation consist of introduction, three main chapters, and conclusion and policy implications.